ÇEŞİTLİ AÇILARDAN MİLLÎ EGEMENLİK

(PANEL)

Düzenleyenler:
TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı
Antalya Valiliği
Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü
Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü

22 Mayıs 1987 Antalya

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
SUNUŞ:	7
Prof. Dr. Necat TÜZÜN Akdeniz Üniversitesi Rektörü	7
Bahaeddin GÜNEY Antalya Valisi	7:8
AÇIŞ KONUŞMASI	8
Özer GÜRBÜZ TBMM Başkanvekili	8:10
PANEL	11
Oturum Başkanı Prof. Dr. Necat TÜZÜN	11
KONUŞMACILAR Prof. Dr. Ergün AYBARS Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim Üyesi «Türkiye'de Atatürkçü Dünya Görüşünün Temelli Olan Ulusal Egemenlik Sisteminin Kuruluşu»	11:19
Yar. Doç. Dr. Zerrin TOPRAK Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi öğretim Üyesi «Millî Egemenlik ve Millî Beraberlik»	19:29
Ercan KABAL Akdeniz Üniversitesi Öğretim Görevlisi - Burdur Eğitim Yüksekokulu Müdürü «Egemenlik, Millî Egemenlik ve Atatürk»	29:33
Doç. Dr. Durmuş TEZCAN Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim Üyesi «Adlî Kapitülasyonlardan Millî Egemenliğe»	34:45
Prof. Dr. Adnan GÜLERMAN Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi öğretim Üyesi «Milletlerarası Sosyal Politikaların İlişkileri Açısından Millî Egemenlik»	45:54

SUNUŞ:

Prof. Dr. NECAT TÜZÜN (Akdeniz Üniversitesi Rektörü) — Sayın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekilimiz, Sayın Valimiz, Sayın Milletvekilimiz, Sayın Komutanımız, Sayın Belediye Başkanvekilimiz, değerli konuşmacılar, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrencilerim; Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışının 67 nci Yıldönümü münasebetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının emirleriyle Akdeniz Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesinin işbirliği ile düzenlenen «Millî Egemenlik» konulu panele hoşgeldiniz.

Düzenlenen panelde, Profesör Doktor Sayın Ergun Aybars, Profsör Doktor Sayın Adnan Gülerman, Profesör Doktor Sayın Durmuş Tezcan, Yardımcı Doçent Doktor Sayın Zerrin Toprak, üniversitemiz öğretim görevlisi Sayın Ercan Kabal programdaki konuşmalarını yapacaklardır. Paneldeki konuşma süreleri yarımşar saat olarak düzenlenmiştir.

Saygılarımla arz ederim efendim.

BAHAEDDİN GÜNEY (Antalya Valisi) — Sayın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekilim, Sayın Milletvekilim, Sayın Garnizon Komutanımız, Sayın Belediye Başkanvekilimiz, Sayın Rektörümüz, sayın dekanlar, sayın öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler, basınımızın ve TRT'imizin değerli mensupları; bugün, güzel Antalyamızda Millî Egemenlik Panelinin yapılmasından büyük mutluluk ve gurur duyuyoruz; vilayetim adına hepinize hoş geldiniz diyor, sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Büyük Önder Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devletini «Millî Egemenlik» kavramı üzerine kurmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılırken, 23 Nisan 1920'lerde, bunu açık bir şekilde belirtmiştir ve «Millet egemenliğinin ve Meclisin üzerinde bir güç bulunamayacağını» ifade etmiştir. Bu bakımdan, Atatürk inkılaplarını ve ilkelerini incelerken, «Millî Egemenlik» kavramını da göz önünde tutmak gerekir. Bu ana kavramdan hareket eden büyük Türk Milleti, İstiklal Savaşını kazanmış, aziz vatan topraklarımızı istilacı sürülerden temizlemekle kalmamış; hem Türk İstiklal ve hürriyetini bütün dünyaya ispat etmiş, hem de esaret zincirleri altında inleyen mazlum milletlere örnek ve önder olmuştur.

Biz, vilayet olarak, «Millî Egemenlik» kavramı üzerinde hassasiyetle duruyoruz. Bu alanlarda bazı özel çalışmalarımız olmuştur. Büyük Önder Antalya'yı üç defa ziyaret etmiştir. Bu üç ziyaretin de hatıralarını yaşatmak ve Millî Egemenlik üzerindeki konuşmalarını sergilemek için kendilerinin Antalya ve Alanya'da kaldıkları evler restore edilmiştir. Antalya'daki ev, aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiş ve özel idaremiz tarafından zamanın hatıra eşyaları ile donatılmıştır.

Belediyemiz, güzel bir park meydana getirmiş ve adını «Millî Egemenlik Parkı» koymuştur.

23 Nisan Bayramında, millî egemenliği hem Türk çocuklarına, hem de dünya çocuklarına tanıtmak, anlatmak ve sergilemek için Antalya Birinci Antalya İkinci ve Antalya Üçüncü Uluslararası Çocuk Şenliği düzenlenmiştir. Bu çalışmalarımızı sürdürmek azim ve kararı içindeyiz.

Ben, panelin hayırlı ve uğurlu olmasını, başarılı geçmesini en içten ve yürekten dilerken, bu toplantımıza teşrif ettiğiniz için hepinize teşekkürlerimi, sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum.

AÇIŞ KONUŞMASI

ÖZER GÜRBÜZ (Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekili ve Sinop Milletvekili) — Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulunun iki yıldan beri üniversitelerimizle işbirliği halinde sürdürdüğü bir paneli daha açmaktan mutluyuz.

Çeşitli yurt köşelerinde, millî egemenliği değişik yönleriyle değerlendiren bu sempozyumlarla paneller, şimdiden bilim ve siyaset çevrelerine ışık tutmaya başlamışlardır. Her sempozyum ve panelde, «Millî Egemenlik» kavramı, ayrı yönleri ile tartışılmakta bildirilerle, bilimsel bakımdan varılan sonuçlar da yayınlanmaktadır. Böylece, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Egemenliği sadece millet adına kullanan yüce makam olmakla kalmamakta, kullandığı aziz emanetin ağırlığını ve kutsallığını bilim açısından bütün yurtta tanıtmaktadır.

Antalya, her köşesi ayrı güzellikte olan, yurdumuzun gerçekten cennet bölgelerinden biridir. Antalya, yalnız doğasının dünyada ender rastlanan görkemli güzelliği ile değil, verimli toprakları, sanayie elverişli yapısı, çalışkan evlatlarıyla da her bakımdan kalkınmaya açık bir yöremizdir. Uygarlaşmaya başlayan insanların yeryüzünde belirdiği ender yerlerden biri olan Antalya, Türk bilim adamlarının bulduğu Karain Mağarası ile bu özelliğini bütün dünyaya göstermiştir.

1 milyon yıldan beri sinesinde insanları barındıran bu güzel yurt köşesi, tarihin her döneminde önemli sahil bölgelerinden biri olmuştur. Antalya Kenti de, bu bölgenin değerli bir incisi olarak Doğu Akdeniz'in gözde limanları içinde sayılmıştır. Hele son yıllarda bölgedeki kalkınma, dünya standartları üstüne çıkma eğilimi göstermektedir. Tarım alanındaki büyümenin yanında, turizm kesiminde gözlenen canlılık, yöremizi kısa bir süre sonra bütün dünyada tanınan bir tatil cenneti durumuna getirmek üzeredir. Antalya Kenti ise bugün, her bakımdan dünyanın en güzel kentlerinden biri durumundadır. Konyaaltı Caddesi, ünlü Rio Kordonu ile rekabet edebilecek düzeydedir. Eski Limanın, tarihsel bir atmosfer içinde canlandırılması da, dünya çapında bir olay olarak, mimarlık ve turizm alanında örnek gösterilmektedir. Antalyalılar, her bakımdan daha da gelişmek için her türlü fedakârlıkları yapmaktadırlar.

Böylesine hızla gelişen bölgemizi, kültürel açıdan da Batı Akdeniz'in merkezi durumuna getirmek gerekti. İşte, Akdeniz Üniversitemizin açılması ile bu eksiklik de giderilmiş oldu. Antalya'daki bu bilim yuvası, özellikle bölgenin sorunlarına çareler aramakta, bölgenin, kendisi gibi hızla gelişmektedir. Antalyalılar, kısa sürede en ileri üniversitelerden biri düzeyine çıkacak bir bilim kurumu ile kıvanç duymaktadırlar. Antalyamızın tarihinde gördüğü bu en hızlı kalkınma döneminin millî egemenlik ilkesinin kurduğu rejim içinde gerçekleşmesi bir tesadüf değildir. Milletin kendi kendisini yönetmesi demek olan demokrasi, ancak devlet gücünün tümüyle millette belirmesi ile gerçekleşebilir. Kalkınmanın verimi, feyzi, onu milletin doğrudan doğruya yürütmesi ile artar. Antalyalılar, milletimizin bütün bireyleri gibi, millî egemenlik ilkesinin erdemini, ilk günlerden beri takdir etmişler ve kavramışlardır.

Bildiğimiz gibi, milletimizin kendi gücüne sahip olarak mukadderatını doğrudan doğruya alması 23 Nisan 1920'de gerçekleşmiştir. O sırada bazı kesimleri işgal altında da olsa, Antalya ilk Meclisimize 6 milletvekili göndermiştir. Ali Vefa Bey, Halil İbrahim Bey, Hasan Tahsin Bey ve Mustafa Beyler gibi değerli 4 milletvekili yanında, ilk maarif vekillerimizden örnek insan Hamdullah Suphi Bey, dürüst kişiliği ile temayüz eden ve İstiklal Mahkemesi üyeliği de yapmış Aksekili Rasih Kaplan Beyler de Antalya'nın onur duyduğu evlatları ve temsilcileridir.

Antalya'nın ilk milletvekilleri, millî egemenliğin içinde belirdiği büyük Meclisimizin her bakımdan milletimize layık olduğunu gösterebilmek için diğer arkadaşlarıyla birlikte canla, başla didinmişlerdir. İşte şimdi millî egemenlik ilkesini yüce bir mefkûre olarak benimseyen bu güzel yurt köşemizde, bu ilkeyi bilimsel açıdan tanıtan ve çeşitli açılardan yorumlayan ilk toplantıyı yapmak üzereyiz. Değerli bilim adamlarımız, panelde sunacakları bildirilerle ülkemizi değişik yönleri ile tanıtacaklardır.

Güzel Antalyamızda, bu güzel paneli hazırlayan Antalyamızın değerli Valisine, Akdeniz ve Dokuz Eylül Üniversitelerinin değerli rektörlerine, panele değerli bildirilerini sunacak olan değerli bilim adamlarımıza en içten teşekkürlerimi sunuyorum ve hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

PANEL

Oturum Başkanı Prof. Dr. Necat Tüzün :

Efendim, panelimize başlıyoruz. Şimdi ilk olarak Sayın Ergün Aybars «Türkiye'de Atatürkçü Dünya Görüşünün Temeli Olan Ulusal Egemenlik Sisteminin Kuruluşu» konulu bildirisini sunacak. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Ergün AYBARS (Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi) — Teşekkür ederim. Teoride ulusal eegmenlik kavramı nedir, nasıl gelişmiştir. Genelde Avrupa'da bu fikrin doğuşu ve yayılışı üzerinde durmayacağım. Özelde Türkiye'de ulusal egemenlik kavramının doğuşu ve özellikle uygulamaya geçirilişi ile bir sistem ve dünya görüşü haline geçişi üzerinde durmak istiyorum.

Ulus, ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik, ulusal devlet 1789 Fransız Devriminin ortaya koyduğu esas fikirlerdendir. Tanrı hakları sisteminden, insan hakları sistemine geçişin bir sonucu olarak halk egemenliği, demokrasi esasına dayanan ulusal devlet hareketi 19. Yüzyıl Avrupasını ve daha sonra dünyayı etkiledi. Avrupa'da 19. Yüzyıl, ulusların bağımsız devlet kurmak için yaptığı mücadeleler yüzyılı oldu. Bir yandan ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçen Avrupa toplumları, sanayi toplumu olmanın olaylarını yaşarken, uluslaşma ve ulusal çıkarlara dayalı devlet olmayı modernleşme ve uluslaşmayı içiçe yaşıyordu. Öyle ki 20. Yüzyılı hazırlayan tüm sosyal, ekonomik, siyasal fikirler ve bunlara dayalı her çeşit etkilerin tohumları 19. Yüzyılda atılmıştı. Birinci Dünya Savaşının sebebi de 19. Yüzyılda aranmalıdır. İtalyan ve Alman Devletlerinin kuruluşu ve Avrupa'da ekonomik, siyasal rekabetin Üçlü İttifak ile üçlü İtilafın askerî rekabetine ve savaşa dönüştü. Birinci Dünya Savaşı modernleşme, uluslaşma ve sosyo ekonomik gelişmesini tamamlamış ülkelerin sömürgecilik rekabetinden çıktı. Savaş bittiği zaman büyük bir gerçek görülüyordu. Dünya nüfusunun üçte ikisi sömürge, üçte biri ise sömürenlerden oluşuyordu.

İtilaf Devletleri «Doğu Sorunu»nu Paris Barış Konferansında özellikle İngiltere'nin istediği bir biçimde çözüyorlardı. «Avrupa'nın Hasta Adamı»nın mirası bu isimleri koyan Rusya'nın olmadığı bir masada yağmalanırcasına paylaşılıyordu. İngiltere Osmanlı İmpara-

torluğunu tam bir sömürge gibi görüyor ve o şekilde paylaştırıyordu. Aslan payını yani petrol alanlarını kendisine ayırıp, Fransa'ya doyurucu bir hisse ve İtalya ile A.B.D.'ne de sus payları bırakıyordu. Türk'ün dokuz yüz yıllık vatanı olan Anadolu'nun batısını Yunanistan'a verip «Megali İdea» ile İngiltere arasında bir birlik sağlıyor; Doğu Anadolu'yu Ermeniler'e verip bir Ermenistan kurmayı planlıyordu. Böylece ileride Boğazlar ve Kafkasya'dan güneye uzanacak olan Sovyet (Rus) tehdidini engellemeyi ve İngiltere'nin güdümünde olan bu iki devlet aracılığı ile kendi çıkarlarını korumayı istiyordu. Bu politikanın faturası ise Türkiye'ye ödettiriliyordu. Paris Barış Konferansında belirlenen ve 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'e ayak basmasıyla uygulamaya konan Türk'ü yok sayan yağma politikasının siyasî belgesi ise «Sevr» idi. Başlangıçtan beri İngiliz güdümüne giren ve tüm işgalleri kolaylaştıran Osmanlı Halife - Padişahı 10 Ağustos 1920 günü «Sevr»i kabul etti. Sevr'i kabul eden Osmanlı Sultanı Türk ulusuna karşı en büyük ihaneti işliyordu. Batı Anadolu'nun Türk'ünü Yunanistan'a ve Doğu Anadolu'nun Türk'ünü Ermeni ihtiraslarına terk eden Vahdettin bunun karşılığında sözde hükümranlık haklarını İngiltere'nin himayesinde koruyacağını sanıyordu. 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak basan M. Kemal'in önderliğinde başlayan «Millî Mücadele» bütün bu hesapları alt üst edecektir.

M. Kemal Atatürk Amasya Genelgesini yayınlamakla bir yandan Türk ulusunu, yurdu yağmalayanlara karşı İstiklal için savaşa çağırırken; diğer bir yandan ulusun kendi iradesine dayanan yeni bir devletin kuruluşuna da başladı. Nutuk'ta ülkenin içinde bulunduğu korkunç tabloyu açıklayan Atatürk, tek çözüm görüyordu. «Ulus egemenliğine dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.» Bu amaca ulaşmanın parolası «Ya İstiklal Ya Ölüm!» ve metodu ise, «Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi kavramı kalmamış bir takım anlamsız sözler» olduğundan ve Halife - Padişah düşmanla işbirliği yaptığından, «Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek gerekiyordu.» sözleriyle Atatürk tarafından açıkça ortaya kondu. Amasya Genelgesi ile ilan edilip, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde programları çizilen ve örgütlenen «millî bağımsızlık ve millî egemenlik» hareketi TBMM ile meşru temelleri üzerine yine Atatürk tarafından yerleştirildi. Atatürk'te, ulusa dayanan bir devlet kurma fikri daha Harp Akademisi öğrencisi iken vardı. Osmanlı İmparatorluğunu yaşatmaya çalışmayı boşuna gayret olarak gören Atatürk, «Osmanlı

İmparatorluğu ömrünü tamamlamıştır. Önemli olan, Türk Milletine dayanan yeni, genç, dinamik, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır.» diyerek bu fikrini savunuyordu. Ancak II. Meşrutiyet döneminde O'nun bu fikrini benimseyecek bir kadro yoktu. Atatürk bu fikrini Samsun'a ayak bastığı gün uygulamaya koydu. «Millî hâkimiyete dayanan kayıtsız ve şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak» fikri Amasya Genelgesi olan ihtilal bildirisi ile uygulanmaya başlandı. Dinsel devlet ve ümmet fikri yerine millet, millî ve laik devletin temelleri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde atıldı. Ulusal örgütlenme ve Atatürk'ün buna ruh vermek için her ulus bireyini buna bağlamaktaki üstün yeteneği ile Amerikan Mandacılarına karşı ortaya koyduğu «Ya İstiklal Ya Ölüm'» parolası Millî Mücadelenin de esas parolası oldu. Atatürk'e göre, «Esas, Türk Milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlıkla sağlanabilir.» «Bir millet varlığını ve bağımsızlığını sağlamak için düşünce sınırlarını aşan girişimler ve fedakârlıklarda bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarılı olamazsa demek, o milletin ölmüş olacağına hüküm etmek demektir.» diyen Atatürk, 23 Nisan 1920'de kurulan ve egemenliğin kaynağını millete mal eden T.B.M.M.'nin açılışının anlamını şu şekilde ifade ediyor: «23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir husumet dünyasına karşı ayaklanan Türkiye halkının, T.B.M.M.'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder. Gerek dış düşmanı, gerekse düşmanla işbirliği yapan Osmanlı Padişahını ve Hükümetini yenen ve bağımsız yeni bir Türk devleti kuran Atatürk'ün başarısı temel fikri milliyetçilik idi. Islahatçı padişahlar gibi, hanedan çıkarlarına bağlı olmayan, gücünü tanrısal kaynaktan değil, ulusal iradeden alan Atatürk Millî Mücadelede, dinî ideolojiyi değil, ümmet düzeyinde olan bir toplumda millî ideolojiyi, fikrî, siyasî, idarî ve askerî örgütlenmenin temeli yaptı. Atatürk'ün başarısında, Türk tarihinde ilk defa ulusal fikri işleyerek, Türk adını kurulan yeni devlete vererek, halkı buna inandırmak ve ortak etmek, bağımsızlık ve egemenliğin kazanılmasında, demokratik, ulusal laik bir devlet kurulmasında gösterdiği azim, sabır ve inanç görülmektedir.

Ulusal bağımsızlık savaşının giderek ulusal egemenliğe dönüştüğünü gören Hanedan başlangıcından itibaren «Millî Mücadelenin amansız bir düşmanı oldu. M. Kemal'i geri getirtmek, Sivas Kongresini basmak girişimleri başarısız olunca, T.B.M.M.'nin toplanmasını engellemek için 11 Nisan 1920 günü yayınlanan Şeyhülislamın Fetvasında Millî Mücadeleciler din düşmanı gösterilip öldürülmeleri

«vaciptir» deniyor, Padişah Fermanı ve Hükümet Bildirisi ile asî ilan ediliyorlardı. Padişah ve Hükümet bu kadarla da yetinmeyip M. Kemal ve arkadaşlarını idama mahkûm ettiler. M. Kemal buna karşı 29 Nisan 1920'de çıkarılan «Hiyanet-i Vataniye Kanunu» ile karşılık verdi. 11 Eylül 1920'de kurulan İstiklal Mahkemeleri millî bağımsızlık ve millî egemenlik fikri ve hareketine karşı çıkan bütün hareketleri ve bu amaçla Osmanlı Fetvası ve Fermanına uyanları ağır bir şekilde cezalandırmaya başladılar. Ankara İstiklal Mahkemesi (1) No.lu kararı ile, Sevr'i imzalayan Damat Ferit ve arkadaşlarını vatana ihanet suçu ile gıyaben idama mahkûm etti. Anadolu'da Tanrı hakları sisteminin temsilcisi olduğunu savunan Padişah'ın iradesi ile insan hakları sisteminin temsilcisi olan ve «egemenlik kayıtsız şartsız milletindir» diyen M. Kemal'in iradesi çatışıyordu. M. Kemal'in teorisi ve pratiği bütün güçlükleri yenerek başarıya doğru ilerledi. 9 Eylül 1922 günü yalnızca düşman ordularının sonu değil, aynı zamanda Osmanlı Hanedanının sonu da oluyordu. Atatürk İzmir'e girdiği gün, «asıl savaş şimdi başlıyor» diyerek; Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak olan inkılap düşüncesini açıklamıştı. Türk İnkılabının temel fikirleri «millî ve laik devlet», O'nun daha genç subaylık yıllarından beri gerçekleştirmeyi düşündüğü bir idealdi. O, Osmanlı İmparatorluğunun ömrünün sona erdiğini görmüş, ulusa dayanan çağdaş bir devlet kurulması gerektiğine inanmıştı. Zaferden sonra bunun gerçekleşmesi için savaşa devam edecektir. Bu savaş teokratik devlet yerine laik devlet, ümmet yerine ulus, Osmanlılık yerine ulusçuluk değerlerini getirecektir. Türk inkılabı Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllardan beri gelen eski biçimini yıkarak, yerine çağdaş olanı getiriyor, din birliği esası yerine «Türk Milleti» esasını koyuyordu.

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılışı ile altı yüz yıllık Osmanlı egemenliği sona ererken; bu sırada Atatürk'ün şu tarihi sözleri O'nun ulusal egemenlik konusundaki kararlılığını belirtiyordu: «Egemenlik, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milletinin egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdi. Şimdi de Türk Milleti bu saldırganların hadlerini ihtar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan, millete saltanatın, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten bir olup bitti gerçeği açıklamaktır. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulü daire-

sinde ifade olunur. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.» Ulusal egemenlik bu güçlü iradenin eseridir. Atatürk bundan asla ödün vermez. Ulusal egemenliğin ve laik devletin en büyük engeli olan Saltanat - Hilafet makamının siyasal gücü yok edilmişti. Türk İnkılabının ikinci bölümü olan Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma eylemi başlıyordu. Atatürk Meclis içinde ve dışında bu oluşuma karşı çıkanlara, Halife'ye siyasal güç kazandırmak isteyenlere kararlılığını, Ocak 1923'de İzmit'te yaptığı konuşmada; «İnkılabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız inkılap ve ilerleme bir an bile durmayacaktır.» 27 Ocak'da İzmir'de annesinin mezarı başında «milletin bu kadar kan dökerek elde ettiği egemenliğin korunması uğruna annesinin yanına gitmekte bir an bile duraksamayacağını» belirten sözleriyle açıklıyor; 20 Mart 1923 de Konya'da yaptığı bir konuşmada da, gericilere karşı tek başına kalsa dahi «yine tepeler ve yine öldürürüm» sözleriyle, dönülmez yolun anlamını vurguluyordu.

Ulusal egemenliğe dayanan yeni devlet sisteminin önemini Ekim 1922'de yaptığı konuşmalarda şöyle açıklamaktadır:

«Efendiler; yeryüzünde üçyüz milyonu aşkın islam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-ı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevî terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek insaniyet meziyetini vermemiştir, vermiyor. Çünkü terbiyelerinin hedefi millî değildir.»

«Hanımlar, beyler; itiraf edelim ki, biz üçbuçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi temsil edenlere göre tanıyordu. Üçbuçuk senedir tamamen millet olarak yaşıyoruz. Bunun maddî ve bariz (açık) şahidi; hükümet şeklimiz ve hükümetimizin mahiyetidir ki onu kanun (Büyük Millet Meclisi) diye tevsim (isimlendirir) etti.

Bizim milletimiz, milliyetinde tegafül (bilmemek) edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki muhtelif akvam hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden koğulunca anladık. Kuvvetimiz zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlif ettiler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış.»

«Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiç bir ilgisi yoktur. Osmanlı hükümeti tarihe karışmıştır. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur». Tam bağımsız, çağdaş Türkiye kuşkusuz yeni bir temel üzerine kurulacaktır. Bunun için de 29 Ekim 1923'de yeni devletin idare biçimi, 23 Nisan 1920'den beri fiilen uygulanan, Halk egemenliği sistemi olan «cumhuriyet» olacaktır. Türkiye Cumhuriyetini Osmanlı kurumlarından kurtarmak, Türk toplumunu dünyaca kabul edilmiş sosyal ve kültür değerlerine kavuşturmak gerekiyordu. Atatürk 30 Ağustos 1924'de Dumlupınar'da yaptığı konuşmada «Milletimizin hedefi, yani millî mefkûresi bütün cihanda tam manasıyla medenî ve içtimaî heyet olmaktır» sözleriyle anlatıyordu. Ord. Prof. Enver Ziya KARAL bu esasları şöyle belirtiyor:

1. Yeni ve modern bir Türk devletinin kurulması,

2. Din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojisinin milletçe kabul edilmesi,

3. Batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanılması,

4. Yeni Türk devleti kanun ve kurumlarının dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi,

5. İlmin hayat için tek mürşit kabul edilmesi.»

İslamiyet ise özüne dönüyordu. İnanç (Kelime-i Şehadet) ve onun ayrılmaz parçası olan ibadet serbest idi. Bu bakımdan Atatürk İslamiyeti, halkın batıl inançlarından ve ulemanın elinde politik araç olmaktan kurtararak, en büyük hizmeti yaptı. Türk inkılabının temel ilkelerinden ilki olan milliyetçilik, gecikmiş olarak, Osmanlı İmpartorluğunda yaşayan tüm unsurların bağımsızlıklarını kazanarak ayrılmalarından sonra ortaya çıkmıştı. Uluslaşmayan toplumların çağdaşlaşmayacağını ileri süren Atatürk'e göre «emperyalizmin suçunu yalnız batı uygarlığına yüklemek yetmezdi. Sömürge durumunda olan toplumlar, uluslaşmadıkça, hâlâ çağ gerisi değerlere bağlı kalarak yaşamakta direndikçe, uygar ulusların avı olurlar. Bu uluslar Batı uygarlığı düzeyine çıkacak inkılapları başarmadıkça eşit hak ve güç sahibi iddiasında bulunamazlar. Türkiye'nin uluslaşma eylemi çağdaşlaşma savaşıdır. Bu sebeple, emperyalizme karşı yapılan silahlı ulusal bağımsızlık savaşı tüm dünyanın sömürge uluslarına da örnek olacaktır. Bunu anlayan emperyalist devletler Türkiye'ye aman vermek istememişlerdir. Türk Ulusunun bağımsızlık mücadelesi yalnız kendi savaşı değildi.

Eğer öyle olsaydı daha az kanlı olurdu diyen Atatürk; savunulan davanın bütün mazlum ulusların, şarkın davası olduğunu belirtiyor, bunun günün ağarışı kadar kesin olduğunu inançla açıklıyordu.

Milliyetçilik, ulusal savaş içinde başarılan birleştirici bir unsur olmuştu. Fakat savaşın kazanılmasından sonra, yeniden kurulma döneminde, Türkiye Batı uygarlığına yönelirken temelde yatan yeni ideoloji «laiklik» olacaktır. Türk ulusunu ulusal bilince eriştirmek, bağımsız ulusal ve laik bir devlet kurmak amacında olan Atatürk için din devletinin yıkılması gerekliydi. Laiklik, insan aklının sonsuz gelişimine inanmış, yaşamdaki bütün gerçeğin ilimde ve fende olduğunu gösteren, bunun dışında gerçek aranmayacağını açıkça söyleyen Atatürk için yeni Türk Devletinin milliyetçilikle birlikte devlet sistemi olacaktır. Tanrı hakları sisteminin yıkılarak, insan hakları sistemine dayanan devlet biçiminin olduğu kadar, ulusal egemenlik ve birliğin de ideolojisi olan laiklik, milliyetçilik ideolojisinin tamamlayıcısıdır. Ulusun iktidarının, dinî iktidardan üstünlüğünü belirten Atatürk, laikliğin en büyük engeli olan Hilafetin kaldırılmasını şartların gereği olarak bir süre ertelemişti.

Ulusal egemenlik temeli üzerine kurulan yeni Türk devletinin resmî adı İstiklal Savaşı içinde belirtilmemişti. Lozan'ın imzalanması ile barış sağlanınca Atatürk 23 Nisan 1920'de doğmuş olan devletin adını 29 Ekim 1923'de koydu. TÜRKİYE CUMHURİYETİ. Ulusun adı, devletin, vatanın da adı oldu. Millî egemenlik sisteminin bir dünya görüşü olarak bütün kurumlarıyla birlikte yerleşmesi gerekiyordu. Bu sebeple laikleşme aşamasına daha geniş bir şekilde geçilmeye başlandı. Çağdaşlaşmanın veya başka bir deyişle modernleşmenin dinamik gücü laiklik idi. Yeni düzenin temel ideolojisi olan laiklik, devlet sisteminin ve siyasal yapının ve toplumsal ilişkilerin de dinamizmini oluşturuyordu. Türkiye'nin tüm devlet yapısı ile birlikte sosyal yapısı da yeni çıkan yasalarla laikleştirilmeye başlandı. Bu anlamıyla laiklik Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da temel ilkesi oluyordu. Bunların içinde, Türk toplumunun doğulu toplum olmaktan kurtaran, Türk kadınına eşitlik ve özgürlük getiren Medenî Kanun özellikle önemli bir yer alır. Laiklik ulusal egemenliğin temelini oluştururken, asırlarca sürmüş olan mezhep kavgalarına son vermek, ulusal birliğin de esasını oluşturuyordu. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyetinin milliyetçilikle birlikte esasını ve geleceğini belirliyordu. Bunun için de Hilafetin kaldırılması gerekiyordu. Hilafetçilerin, basındaki ağır yazıları, Ağa Han ve Emir Ali'nin Mektupları üzerine İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemesi «Millî - Laik - Cumhuriyet» esasının yerleşmesinde önemli bir

görevi yerine getirerek Hilafetçileri susturdu. Mahkemenin görevinin sona ermesinden bir kaç hafta sonra 3 Mart 1924'de Hilafet kaldırıldı ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim millî - laik temele yerleştirildi, Atatürkçü millî kültür politikasının esaslarının temelleri atılmaya başladı.

Bu gelişmeler reaksiyoner tepkilere yol açtı. Atatürk, «Her ilerici ve olumlu gelişmeye karşı çıkan kuvvete irtica denir» diyerek irticayı tanımlamaktadır. İşte Türk İnkılabının bu ilerici, modern, akılcı gelişmesine karşı da irtica Şeyh Sait İsyanı olarak patlak verdi. Bu isyan İnkılap hareketini daha da kamçıladı. Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı ve İsyan Bölgesi ile Ankara İstiklal Mahkemeleri kuruldular. Birincisinin görevi yalnızca isyan suçlarına bakmak idi. Ankara İstiklal Mahkemesinin görevi ise Türk İnkılabının millî - laik - cumhuriyetçi gelişmesine karşı çıkan tüm suçları yargılayıp cezalandırmak idi. Fransız ihtilali örneğine göre kurulan İstiklal Mahkemeleri, İnkılap düşmanı her teşebbüsü, Cumhuriyetin bölünmezliği ilkesine ihanet, devletin iç ve dış güvenliği aleyhindeki her sui - kasti ve Saltanat - Hilafeti geri getirmeye çalışan ve millet hâkimiyetine dayanan sistemi yıkıp şeriat düzenini yeniden kurmaya çalışan tüm komploları yargılamak ve cezalandırmak üzere göreve başladılar. Kararları kesin olup, idam dahil tüm kararlar temyiz edilemez ve derhal infaz olunurdu. Bu iki mahkemenin görev yaptığı 7 Mart 1925 ile 7 Mart 1927 yılları arasında Türk İnkılabının çok önemli bir aşaması olan hukuk sisteminin laikleşmesi sağlandı. Medenî Kanun, Ceza ve Borçlar Kanunları, şapka giyilmesi, tesettüre son verilmesi, Tekke ve Zaviyelerin kapatılışı, v.s. hep bu dönemde gerçekleşti. 1927 yılında ortam sükûn buldu. 1928'de laiklik ilkesi yerleşti. İnkılapçı Atatürk'e karşı olan Suikastçilerin ve İttihat Terakki'nin tasfiyesi de yine İstiklal Mahkemesince sağlandı. Bunlar başarılırken Atatürk, Türkiye'de demokrasiye geçişin temellerini de atıyordu. İstiklal Mahkemelerinin çalıştığı, Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte olduğu, irticanın silahlı ayaklanma çıkardığı bir sırada Atatürk, kent kent dolaşarak «cumhuriyet rejiminin» yararlarını ve «demokrasinin» faziletini anlatarak Türkiye'nin siyasal modelini belirtiyordu. İstiklal Mahkemelerini ve Takrir-i Sükûn Kanununu kast ederek bu yasalardan «yalnız ve ancak bir nokta-i nazardan istifade ettik... O, nokta-i nazar şudur: Türk Milletini, medenî, cihanda, layık olduğu mevkiye çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temeller üzerinde her gün daha çok güçlendirme...» için yararlanıldığını belirtiyordu. Başarılan bütün sonuçları ise Nutuk'da Türk gençliğine emanet etti.

Aralık 1930'da Menemen'de Kubilay'ın başını kesen «irtica» da yine «Millî - Laik - Cumhuriyet»e başkaldırmış, fakat sert bir şekilde ezilmişti. 1931'de Atatürk yayınladığı seçim bildirisinde milletvekili adaylarından ve Türk ulusundan «Millî - Laik - Cumhuriyet» ilkelerine samimiyetle sadakat istiyordu. Ceza Kanunumuzdaki 141, 142 ve 163 üncü maddeleri de Millî - Laik - Cumhuriyeti korumak amacıyla yine Atatürk tarafından kondu. Görülüyor ki «Millî - Laik - Cumhuriyet» Türkiye'nin temel devlet anlayışı ve demokrasinin de esası olmaktadır. 1982 Anayasasının da ikinci maddesini oluşturan bu temel üzerine yemin edip şeref sözü verenlerin Atatürkçü dünya görüşüne sadakatının bir namus borcu olduğunu belirtmek isterim.

BAŞKAN — Teşekkür ederim. Şimdi Sayın Toprak «Millî Egemenlik ve Millî Birlik» konulu bildirisini sunacak. Buyurun efendim.

Yrd. Doç. Dr. Zerrin TOPRAK (Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi) — Teşekkür ederim Sayın Başkan:

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşında yıkılmasından sonra, Türk Milletinin başına geçen Atatürk, bağımsızlık ve kurtuluş savaşını başlatmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı, herşeyden önce millî niteliklidir ve Atatürk'ün dediği gibi, «ilham ve kuvvet membaı Milletin kendisidir» (1923). Kurtuluş savaşının başarılmasında önemli role sahip bu gücü, Millî Egemenlik ve Millî Beraberlik olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür.

ATATÜRK VE MİLLÎ EGEMENLİK

Millî egemenlik ilkesinin ortaya konmasında önemli aşamalardan birisi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmasıdır. Böylece egemenliğin ulusa ait olması ilkesi, T.B.M.M.'nin ilk toplantısını yaptığı bugün, Türk Anayasa tarihine girmiştir. 23 Nisan 1920 günü kabul edilen takririn 3. maddesinde, T.B.M.M.'de toplanıp yoğunlaşmış «irade-i Milliye»nin yurdun mukadderatına el koymuş olduğu bildirildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir kuvvetin mevcut olmadığı hükme bağlanmıştır.

Esasen, millî egemenlik fikrinin oluşmasına ve T.B.M.M.'nin kurulmasına giden yol hayli çetin ve uzundur. Bu nedenle 23 Nisan 1920 tarihine ulaşan günlere kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Devlet iktidarının biçimi, içeriği nasıl ve kim tarafından kullanılacağı, sınırlarının ne olacağı gibi sorunlar, devlet yapısının temel sorunlarıdır. Genellikle, her devlette bu sorunlar bir temel hukuk metniyle çözümlenmeye çalışılır. Bu temel hukuk metni, esasen, devlet iktidarının keyfî kullanışlarına karşı bireylere belli güvenceler sağlamaktadır.

Osmanlı tarihinde yazılı anayasa biçimindeki ilk sistematik düzenleme 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasidir. Padişahın mutlak yetkilerine çok zayıf bazı sınırlamalar getirmeye çalışan bu anayasa kısa bir süre sonra Padişah II. Abdülhamit tarafından fiilen yürürlükten kaldırılmıştır. 1293 Kanun-i Esasisinde (1876 Anayasası) «hâkimiyet» sözü kullanılmış değildir. Bu anayasanın dilinde hâkimiyet, «saltanat» sözüyle ifade edilmiştir. Bu üstün güç, en üstün dinsel güç olan hilafetin de eklenmesiyle Osmanlı sülalesinden gelen en büyük çocuğa ait kabul edilmiştir. Nitekim 1876 Anayasasının bu konuya ilişkin 3. maddesinde

> «Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye, Hilafet-i Kübra-i İslamiyyeyi haiz olarak Sülale-i Al-i Osmani'den usul-i kadimesi veçhile ekber evlada aittir». hükmü yer almıştır.

1876 Anayasası, padişahın hem Osmanlıların hükümdarı, hem de halife sıfatıyla dünyadaki bütün müslümanların koruyucusu olduğunu 4. maddesinde belirtmiştir. Ayrıca Meclis-i Umumî (Ayan

ve Mebusan Meclisleri üyeleri de göreve başlarken «zat-ı Hazret-i Padişahiye sadakat andı» içmek zorundaydılar (md. 46). Esasen 1876 Anayasasında, padişahın üstün gücünü sınırlayan kurumsal bir ilkeye yer verilmiş değildir. Ancak 1876 Anayasasının 1908 - 1909 değişiklikleriyle, Padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. 1876 Anayasasının 3. maddesinde yapılan bir değişiklikle, padişahın tahta çıkışında, meclis önünde din kurallarına (şeri şerif) ve Anayasaya bağlılık ile vatan ve millete sadakat andı içmesi öngörülmüştür. Böylece padişahın üstün gücünü kullanırken, birtakım din ve hukuk kurallarına bağlı kalması gerektiği Anayasa hükmü haline getirilmiştir.

Anayasadaki bu gelişmelerin yanı sıra Mustafa Kemal'de millî irade fikrini oluşturmaya çalışmaktaydı. Nitekim 22 Haziran 1919 tarihli ve Mustafa Kemal imzalı Amasya Tamiminde, Hükümet merkezinin (Osmanlı Devletinin İstanbul'daki hükümeti) itilaf devletlerinin etkisi ve denetiminde olduğuna işaret edilmiş ve Atatürk, «Zaman kaybetmeksizin, millî iradenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilî ve silahlı olarak tedbirler almaya başlamasını temin etmek zaruretine inandığını» (Nutuk, 1973) açıklamıştır.

Buna bağlı olarak, «Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır» parolası gereğince esaret altında olmayan, iradesi serbest dolayısıyla da hukukî açıdan geçerli sayılacak bir millî heyet, bir meclisin toplanması gereği belirtilmiştir. Böyle bir kongrenin de Sivas'ta yapılması kararlaştırılmıştır.

Amasya Tamiminin esasını, «Her şeyin millet iradesine dayanacağı» ilkesi teşkil etmektedir. Amasya Tamimi ile başlayan hızlı gelişmeyi 10 Temmuz 1919 tarihli Erzurum Kongresi Beyannamesi biraz daha güçlendirmektedir. Beyannamede millî egemenlik ilkesinden hareket ederek, milleti temsil eden bir meclis ve bu meclisin denetimi altında bir hükümet olmadıkça, merkezdeki hükümetin kararlarının hukukî açıdan bağlayıcı ve geçerli kabul edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Sivas Kongresi Beyannamesi, Kurtuluş Harekatını biraz daha genişleterek, Erzurum Beyannamesini tekrarlamaktadır (4 Eylül 1919).

Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri ilkesinin benimsendiğini gösteren maddeler 17 Şubat 1920 tarihli Misak-ı Millî Beyannamesinde yer almaktadır. Milletlerin temsili ilkesi esasdır ve Millî Egemenliğe dayalı yönetimler meşru kabul edilmektedir. Misak-ı Millinin kabulü tarihinden bir ay sonra, 18 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan, «Vazifei mebusiyetin icrasında emni-

yet bahş olacak bir halin vukuuna kadar», müzakerelerin tehiri kararını ittifakla almış ve Osmanlı Devleti de böylece tarihe gömülmüştür (Arsel, 1965).

Atatürk, «Hâkimiyet» anlayışını bu derece mutlak, üstün ve geniş anlamda kabul ederken, millî iradenin de milletin kendi seçmiş olduğu temsilcilerine aitliği fikrini, dimağlara yerleştirmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak 23 Nisan 1920 tarihinde toplanan T.B.M.M.'ni milletin irade ve hâkimiyetini tecelli ve temsil ettiren ve bunun dışında başka bir kuvvet olmayan tek merci olarak yaratmıştır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan T.B.M.M. fiilen «Kurucu Meclis»tir. Görevi ise, yeni Türk Devletinin esaslarını hazırlamaktır. Meclisin açılması ile Türk Milletinin tarihinde yeni bir devre başlamış ve yeni Devletin temeli o gün Ankara'da atılmıştır. Bu devletin kuruluşunu, İstanbul hükümetine isyan eden ve işgal devletlerine karşı gelen millî kuvvetler millet iradesine dayanarak başarmıştır (Eroğlu, 1982). Sınırları belli toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunu, üstün bir güce sahip olarak şahsiyet kazanması, devlet hüviyeti ile ortaya çıkması, özellikle kamu hukuku ile ilgilidir. Bu olayın siyasî yönü ise, yeni bir siyasî güç ve otorite olarak belirmesi ve devam etmesidir.

T.B.M.M. millet iradesine dayanmakta ve millî egemenlik ilkesini esas aldığı için demokratik nitelik göstermektedir. Ayrıca Meclis, Meclisin üstünlüğü ilkesine yer vermekte, kendisinden üstün hiçbir güç ve kuvvet tanımamaktadır. Meclis bu kararı ile de millet iradesinin tam egemenliğini sağlamıştır. Millet iradesinin bölünmezliğinden hareketle yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri (kuvvetler birliği) T.B.M.M.'de toplanmıştır (Karatepe, 1986). Görüldüğü gibi millî egemenlik teorisinde millet, kendisini oluşturan fertlerden ayrı ve onların üstünde bir kişiliğe ve iradeye sahiptir. Bunun sonucu olarak da kolektif bir kişiye, millet iradesine ait bir hak doğmuştur. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasından Atatürk'ün anladığı, «Egemenlik denilen kuvvetin hiçbir sınırlama, bölünme, tenkit ve kayıt kabul etmeyecek şekilde millete aidiyetidir.

Atatürk'e göre, «Toplumda en yüksek hürriyetin, en yüksek eşitlik ve adaletin devamlı şekilde sağlanması ve korunması ancak ve tam anlamıyla, millî egemenliğin kurulmuş olmasına bağlıdır. Bundan ötürü hürriyetin, eşitliğin ve adaletin dayanak noktası millî egemenliktir» (Kocatürk, 1969). Yine millî egemenliğin önemini Atatürk'ün, «Milletin irade ve emeline uymayanların talihi acıdır,

yok olmaktır» (Kocatürk, 1969) sözlerinde bulmak mümkündür. Günümüzde de bu sözü doğrulayan örnekler mevcuttur.

Hâkimiyetin kayıtsız ve doğrudan doğruya millete ait olduğu ilkesini devlet hayatımıza kazandıran Atatürk, «Hâkimiyet-i Milliye» esasını işlemekte ve onu yeni Türk Devletinin temel taşı yapmakla, yeni devlet ve hükümet şeklini de tayin ve tespit etmiştir. Başka bir ifadeyle, «Cumhuriyet» rejiminin temellerini atmıştır. Nitekim Erzurum ve Sivas kongrelerinde «Millî hâkimiyet», «Millî İrade» ve «Millî Meclis» kavramları işlenmiş, nihayet 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu olay, zaten çoktan doğmuş olan çocuğun adının konulması olarak nitelendirilmiştir.

Cumhuriyeti ilan eden kanunun metni şöyledir. «Hâkimiyet, bila kayd ü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir».

Böylece, egemenliğin kuramsal kaynağı olarak monarşi kesinlikle reddolunup, yerine milletin konulduğu açıklıkla belirtilmiş oluyordu. Kısa bir süre sonra kabul edilen 1924 Anayasası (20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) ayni ilkeleri, anayasa maddesi halinde şöyle belirtmiştir.

Türkiye devleti bir Cumhuriyettir (Md. 1), Türkiye devletinin dini İslamdır... (Md. 2), Hâkimiyet, bila kayd-ü şart Milletindir (Md. 3). Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milletin yegâne ve hakikî mümessili olup, Millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder (Md. 4).

Egemenliğin padişahtan alınıp, millete aitliğinin kuramsal ilke olarak kabulü, uluslaşma süreci açısından önemli bir gelişmedir. Ayrıca kişi, padişahın tebaası olmaktan çıkıp, Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşı olma aşamasına ulaşmıştır.

1961 ve 1982 Anayasasında da hâkimiyetin millete aitliği ilkesi tekrarlanmıştır. 1982 Anayasasında «Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz» (Md. 6) hükmüne yer verilmiştir.

Egemenliğin tesisini sağlamak yeterli değildir. Şüphesiz korumak ve devam ettirmek gerekmektedir. Millî Egemenliğin bir diğer yönü de «Millî Beraberlik»tir. Aşağıda bu konu incelenmeye çalışılmıştır.

ATATÜRK VE MİLLÎ BERABERLİK

Millî beraberlikten bahsedebilmek için millet ve milliyetçilik kavramlarına açıklık getirmek gerekmektedir.

Millet, milliyet ve milliyetçilik kavramları çeşitli düşünce akımları ve bilimsel esaslara göre çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Millet bir kitledir, bu kitleyi birbirine bağlayan ortak birçok bağlar vardır. Bu ortak bağlar; çıkarlar, hatıralar, tarih ve korunma ihtiyacıdır. Millet kavramından «millî» sözcüğü çıkmaktadır. Yani ana öğe millettir.

Atatürk, millet kavramına büyük önem vermiş ve millî haklar üzerinde hassasiyetle durmuştur. Onun bu konudaki fikir ve görüşlerini her fırsatta belirttiğini görüyoruz. Atatürk milleti, «dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların kurduğu bir siyasî ve sosyal topluluk» (İnan, 1971) olarak tanımlamıştır. Milliyetçilik kavramında ise; ilerleme ve gelişme yolunda, uluslararası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş uluslara paralel ve onlarla dengeli bir şekilde gelişen Türk toplumun bağımsız karakteri mevcuttur.

Milliyetçilik kavramı, bir milletin ekonomik ve kültürel gibi çeşitli yönlerden bağımsızlığına dayanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim bir görüşe göre, milletin yabancı mallara itibar etmesi milliyetçi anlayışa uygun değildir. Kısaca, milletini sevmek ve onu yükseltmeye çalışmak da milliyetçiliktir (Er, 1981). Şüphesiz bu tanımlar, milliyetçiliğin çeşitli yönlerini vermekle beraber yeterli değildir.

Milliyetçilik ulusal çıkarların itişiyle, insanları ortak ülküler etrafında toplayarak beraberliği sağlamaktır. Buna bağlı olarak toplum bireyleri, kendilerini bir milletin üyesi sayarak, bağımsız yaşama ve toplumun yüceltilmesi duygularıyla hareket etmektedirler. Bu duyguda ortak geçmiş olduğu kadar, ortak beklentiler başka bir ifadeyle gelecek de yer almaktadır.

Atatürk milliyetçiliği, «Ortak kültür değerleri ile birleşmiş, bu değerleri birlikte koruyarak ortak yaşamaya kararlı tutumları ile bir millet oluşturmuş, toplumların kendilerine ayrı bir millet kimliği kazandırmış özellikleri koruyarak varlıklarını sürdürmek ve geliştirmek amacını taşıyan duygu, düşünce ve irade beyanları

ile uygulama bulan siyaset düsturudur», şeklinde belirlemiştir. Nitekim bu görüş, Büyük Söylevde açıkça belirtilmiştir. «Biz doğrudan doğruya milletseveriz ve Türk milliyetçisiyiz, Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur» (Tunaya, 1964).

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün çeşitli tanımlamalarında, millete olan «güveni» ve «millî siyaset» unsurları üzerinde önemle durulmuştur. Atatürk, Türk olmaktan duyduğu gururu ve ulusunun çalışkanlığına beslediği güveni her fırsatta tekrarlamıştır. Milleti ile Mustafa Kemal arasındaki bu birlik ve Türk Milletinin atılımcı karakterine güven;

«Ne Mutlu Türküm Diyene» sözlerinde açıkça ortaya konmuştur.

Atatürk, Türk toplumunun gücünü, «Ben Milletin vicdanında ve geleceğinde sezinlediğim büyük gelişme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulattırmak zorundayım» (Nutuk, 1938) sözleriyle ortaya koymuştur.

Milletinin özelliklerine değinirken, «Türk Milletinin görünen ortak bir hali vardır. Gerçekten dikkat olunursa, Türklerin aşağı yukarı hep ahlakları birbirine benzer. Bu yüksek ahlak, hiç bir milletin ahlakına benzemez. Ahlakın bir milletin kuruluşundaki yeri çok büyüktür, önemlidir», demektedir. Atatürk'ün anladığı anlamda ahlaki işler ise; «ayni zamanda hem zorunlu hem de istekle yapılan işlerdir. Bir işin ahlaki değeri olması ayrı ayrı insanlardan daha yüce bir kaynaktan çıkmasıdır. O kaynak toplumdur, millettir» (Genelkurmay Yay, 1980), şeklinde yorumlanmıştır. Buna bağlı olarak milletin toplumsal düzen ve dirliği, bu günde ve gelecekte refahı, mutluluğu, esenliği ve dokunulmazlığı, uygarlık yolunda ilerleme ve yükselmesi millî ahlakla ilgilidir.

Atatürk, Türk Milletinin oluşumunda, siyasî birlik üzerinde önemle durmuştur. Bu unsur, doğal ve tarihî unsurlar kadar önemlidir. Atatürk, bizimle soy birliği olan topluluklara değinerek, bağlantıların çoğu bulunduğu halde, bir siyasî birlik kurmanın gerçekleşemediğini belirtmiştir. Gerçekten siyasî birlik, millî beraberlikte önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Millî siyaset, Atatürk'e göre; «millî sınırımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmak suretiyle varlığımızı koruyarak, millet ve ülkenin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak, uzak hedefler peşinde milleti işgal ederek zarara uğratmamak... uygar evrenden medenî ve insanî muamele ve karşılıklı dostluk beklemek» (Nutuk, 1938) olarak belirlenmiştir.

Atatürk milliyetçiliği, Türk Milletinin yalnız millî bir varlık olarak yücelmesini, başka milletlerin millî çıkarlarına saygı gösterilmesini ve onlarla dostça birlikte yaşama ilkesine bağlı kalınmasını, millet ile yurdun korunmasına büyük önem verilmesini ve fakat herhangi bir saldırgan zorlamadıkça, başka ülkelerin millet ve yurt bütünlüğüne göz dikilmemesini esas saymaktadır. Nitekim 1982 Anayasası başlangıç bölümünde Atatürk milliyetçiliği, yukarıda sayılan esaslara uygun olarak, paragraf, 1, 3, 5, 7 ve 7 ile madde 2.'de belirtilmiştir.

Atatürk'ün anladığı anlamdaki millet hüviyetini kazanmış toplumlarda, çeşitli unsurlar arasında, kopma arzusuna işaret ettiği iddia edilebilecek ölçülerde çekişmelere, anlaşmazlıklara rastlanabilse de, içten kaynaklanan kopmalara pek rastlanılmaz. Millî veya milliyetçi ilkesinin başka bir önemli sonucu, Anayasamızın çeşitli maddelerinde yer alan «devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesidir.» Bu ilke millet hüviyetini kazanmış toplumlarda kendiliğinden gerçekleşir.

Millet kavramı dışında başka unsurlarla gerçekleştirilmeye çalışılan birleşmeler uzun süre devam edememişlerdir. Yalnız dış etkiler değil, kendi bünyeleri içinde oluşan farklılaşma eğilimleri bu toplumları parçalamıştır. Atatürk fertleri arasında yeterince bir yakınlık, ortak bir değer ölçüsü, bir kader birliği ve bilinci oluşmamış toplulukların ister millet ayırımı yapılmaksızın, ister sadece bir ırk mensuplarının tümünü amaçlasın, bir devlet şeklinde kurulamayacağını (Armaoğlu, 1975) belirtmiştir.

Gerçekten Osmanlı İmparatorluğunun güçsüzleşerek parçalanmasını meşruti idarede, imparatorluğa verilecek siyasal yapının belirlenememesinden doğan görüş ayrılıkları kolaylaştırmıştır. Ayrıca Tanzimat hareketi ile başlayan fikir akımlarının başlangıçtaki başarısızlığını da halktan destek görmemesinde aramak (Armaoğlu, 1975) gerekir. Öte yandan İsviçre örneğinde olduğu gibi, farklı dil, din ve ırka mensup insanlar ortak menfaat ve siyasal yapı ile varlıklarını korumayı başarabilmişlerdir (Lipson, 1984).

Açıklanmaya çalışıldığı gibi, milleti millet yapan unsurların başında ayni soydan olmak, büyük ölçüde önem kazanmaktadır. Ancak milletin oluşumunu yalnız soya bağlamak hatalıdır. Türk ulusu, Türk soyundan olanlarla birlikte, bu soyun yarattığı kültürü benimsemiş, bu soyla kader birliği etmiş olanlardan meydana gelmiştir. Milliyetçilik, ırkçılık demek değildir ve ırkçılığın vatandaşları bölücü, nifak sokucu uygulamasından sakınmalıdır. Nitekim

1982 Anayasasının 66. maddesinde yer alan «Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür» hükmünde bu husus açıkça belirtilmiştir.

Bir toplumun devamı ve mutluluğu, ancak emelde ve bu emellerin gerçekleştirilmesinde işbirliği halinde bulunmasına bağlıdır (Nutuk, 1920) Atatürk, «Bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler başkasının yemi olur. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak önce bizim kendi benliğimize ve milletimize bu saygıyı fikren, hissen, bütün davranış ve hareketlerimizde göstermemiz gerekir» sözleriyle; ulusların dünya sahnesinde varoluş nedenlerini ulusal benliklerinden aldıklarını, aksi takdirde, ulusun yok olup gideceğini belirtmiştir.

Gerçekten ulusça kazandığımız başarı milletin kuvvetlerini birleştirmesinden ileri gelmiştir. Ülkenin yüce ülkü ve çıkarları bakımından fikir ve eylem alanında birlik olmanın getireceği kazanç büyüktür. Atatürk bu uğurda büyük çabalarda bulunmuş, Millî Egemenlik ve Bilinç ile ülke ve milletin birliği, bütünlüğü üzerinde büyük bir titizlik ve inançla durmuştur.

Millî toplulukta, bireylerin ve kurumların hiç olmazsa önemli bir kısmının yukarıda belirtilen kavramları anlayıp benimseyecek ve uygulayanları denetleyebilecek düzeye ulaşması gerekmektedir. Bu da ancak eğitimle sağlanabilir.

Bir ulus, varlığı ve hukuku için tüm kuvvetiyle, bütün fikrî ve maddî gücüne dayanmazsa varlığını ve bağımsızlığını sürdüremez. Bireylerin ilgisizliği, toplulukların çevreden olumsuz şekilde etkilenmesini kolaylaştırır. Bu nedenle her kişinin ve dolayısıyla toplumun, geleceğiyle doğrudan doğruya ilgili olması gerekmektedir.

Atatürk, milletimizi ve memleketimizi sevmek için tanımayı, bilmeyi herşeyden önemli görmüştür. Bunun için araştırma ve incelemelerimizde öncelikle tarihimizi, ananelerimizi, özelliklerimizi ve ihtyaçlarımızı dikkate almamız gerektiğini belirtmiştir (1923). Gerçekten de milletini tanımayan onu sevemez. İçinde bulunulan şartlardan şikâyet ederek, yurdundan ve tarihî bağlardan sıyrılmaya çalışmak ancak bedbaht insanlar yaratacaktır.

Kişinin milletini sevmesi yalnızca bir duygu olarak anlaşılmamalıdır. Milletini seven aynı zamanda yükseltmeye de çalışır. Bunun için de kişi Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda gerekli her türlü çalışmayı yapacaktır.

Atatürk, «Cumhuriyetin çocukları, işlerinizle, başarınızla siz sizesiniz... Arada engel yoktur. Başınız yüksek, omuzlarınız dik ve serbesttir. Vatanınızı ve birbirinizi seviniz, müstakil yurdunuz içinde hakkınız olan saadete kavuşmak elinizdedir. İstikbal sizin, şeref sizindir. Çalışınız» (İnan, 1969) diyerek, büyük işlerin ve teşebbüslerin ancak birlikte çalışma ile elde edileceğine önemle işaret etmiştir.

Türk Milletine düşen görev, üzerinde yaşadığımız bu ülkeyi en kısa zamanda ileri ulusların teknik ve ekonomik seviyesine ulaştırarak, Türklüğün daima ve şerefle yaşamasını sağlamaktır.

Fikir ve faaliyetler birlikte yürümelidir. Devlet yönetim sorumluluğunu taşıyanlar, memleket davalarının ideolojisini anlayacak ve anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratacaklardır. Hayat, hürriyet, haysiyet ve refah hak talebinde bulunan nesiller, onu kazanmaya, korumaya layık ve muktedir olduklarını her an ispatlamaya mecburdurlar. Millî beraberlik, devlet düzeninin kurulmasında ve devamında, Millî Egemenlik ilkesiyle beraber göz önünde tutulması gereken bir ilkedir.

1. ARMAOĞLU, Fahir H (1975): «Siyasî Tarih»; Ankara.
2. ARSEL, İlhan (1965): «Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları 1» Birinci Kitap; Ankara.
3. «Atatürk, (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)», (1980) Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.
4. DEMİR, Fevzi, KARATEPE Ş. (1986) : «Anayasa Hukukuna Giriş»; İzmir.
5. ER, Şükrü (1981); «Atatürk»; Ankara.
6. EROĞLU, Hamza (1982): «Türk İnkılap Tarihi»; İstanbul.
7. İNAN, Afet (1969): «Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları»; Ankara
8. İNAN, Afet (1971): «Atatürk'ten Yazdıklarım; Ankara.

9. KOCATÜRK, Utkan (1969): «Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri»; Ankara.

10. LİPSON, Leslie (1984): «Demokratik Uygarlık»; Ankara.

11. NUTUK I, (1971): Birinci Baskı, İstanbul.

12. TUNAYA, Tarık Zafer (1964): «Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük»; İstanbul.

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Toprak.

Konuşma sırası Sayın Müdürümüz Sayın Ercan Kabal'dadır. Kendileri, «Atatürk ve Millî Egemenlik» konusu üzerinde bildirilerini sunacaklardır.

Buyurun Sayın Kabal.

ERCAN KABAL (Akdeniz Üniversitesi Öğretim Görevlisi) — Teşekkür ederim efendim.

«Egemenlik» ve «Millî Egemenlik» kavramıyla ilgili olarak genel bir açıklama yapmak ve Türkiye'de millî egemenliğin doğuşunda Büyük Önder Atatürk'ün bu konudaki görüş ve uygulamalarına değinmek istiyorum.

Başlıbaşına kuvvet kaynağı olan, devletlerin yapısını değiştiren, milletlerin kaderini tayin eden ve belli ölçüde insanlık tarihinin akışını etkileyen fikirler vardır. Millî egemenlik fikri de böyle bir güce sahiptir. «Egemenlik» kavramı dilimizde, hâkimiyet, hükümranlık sözcüklerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Hâkimiyet, daha çok devletin ülke ve milleti üzerindeki otoritesini, yukarıdan aşağıya doğru, duruma hâkim ve sahip olmasını anlatır. Hükümranlık ise hüküm ve saltanat süren anlamında idare edenlerin hüküm ve saltanatını ifade etmektedir. Dilimizde, sonradan kazandırılmış olan «Egemenlik» kavramı, bir toplumun bağımsız olarak kendi kendisine hareket etmesini, karar almasını, kendi işlerini yürütebilmesini ve kendine yeterliliğini anlatmak için kullanılır. Millî egemenlik ise, milletin bağımsız olarak, hiç bir baskı ve etki altında kalmadan, kendi kendisini yönetmesi anlamındadır.

«Egemenlik» kavramı 1789 Fransız İhtilalinden önce, kralın devlet gücüne tek başına sahip oluşunu, meşru bir temele oturtmak, monarşinin hukukî açıklamasını yapabilmek için Jan Bodin gibi yazarlar tarafından ortaya atılmıştır. O tarihte egemenlik dinî ve

ilahî bir kaynağa bağlanıyordu. Kral, Tanrının isteği ile egemen idi, devletin bütün gücü kralda toplandığı için 14 üncü Lui, «Devlet benim» diyebiliyordu. Fransız İhtilali, «Egemenlik» kavramını kraldan alarak, millete mal etti. Bunda Fransız düşünürü Jean - Jacques Rousseau'nun büyük rolünü belirtmek gerekir. Düşünürün oluşturduğu sosyal anlaşma ile meydana getirdiği «Müşterek irade» 1789 Fransız İhtilalinden sonra «Millet iradesi, millî irade» ismini almıştır. 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesinin 3 üncü maddesinde belirtildiği gibi, «Millî Egemenlik kavramında, egemenlik milletindir, bir bütündür, parçalanamaz, bölünemez ve devredilemez. Bu nitelikleri taşıyan egemenliğin yegâne sahibi millettir. Milletin bütün fertleri birbirine kaynaşmış, bir tüzelkişilik oluşturmaktadır.»

«Egemenlik» sözcüğünün iki değişik tarzda kullanıldığını bilmekteyiz. Devletin egemenliği ile devletin içinde egemenlik birbirinden ayrı iki gerçeği, egemenliğin farklı iki görüşünü ifade etmektedir. Devletin egemenliği, milletlerarası bir hukuk konusudur. Bir devletin egemen olması, o devletin kendi dışında bir güce tabi olmaması anlamına gelmektedir. Manda veya himaye altında bir yönetim, bir sömürge egemen değildir; bağımsız bir devlet egemendir.

Devlet içinde egemenlik denilince söz konusu olan devletin gücünün nereden kaynaklandığı, bu güce kimin sahip olduğu ve bu gücün nasıl kullanılacağıdır. Devlet içinde egemenliğin bir şahsa mı, bir hanedana mı, bir zümreye mi, yoksa bir millete mi ait olacağı sorunu, Anayasa Hukuku ile ilgili bir sorundur. Devlet iktidarının egemenlikten kaynaklanan gücünü Anayasa ortaya çıkarır. Anayasa egemenliğe sahip olanın gücünü devlet gücü şeklinde ortaya çıkarır.

İktidar devamlı olarak devletindir. İktidarı harekete geçiren idare edenlerdir. Milletler sahip oldukları egemenliği doğrudan kullanamazlar, kendilerine temsilci seçmek yoluyla kullanırlar. Temsil, egemenliğin kullanılmasının vazgeçilmez bir yoludur. Egemenliğin temsili seçim yolu ile sağlanır. Seçim, Anayasada devlet iktidarını elde etmenin yolu olarak gösterildiği için, ancak bu yolla devlet iktidarına gelinebilir. Seçim yolu ile milletin temsilcisi olmak, seçilene devlet gücünün geçmesini sağlar.

Temsil, çağımızda politik etkenlerle değişmektedir. Temsilci, seçimlerde, seçimin oylarıyla ortaya koyduğu kamuoyunu, parlamentoda yansıtmak ve bundan çıkan parlamento kompozisyonunu oluş-

turmak için temsil görevi yapar. Fakat, temsilci seçilen kimsenin kendisi ve partisi de bir taraftan konuşma, toplantı ve propogandalarıyla kamuoyunu etkilerler. Seçmen ile seçilen arasında karşılıklı bir etkileşme sürer. Millî egemenlik parlamento aracılığı ile ifadesini bulur. Bugün parlamento liberal demokrasinin sembolü olmuştur. Parlamento, demokrasinin bağımsızlığın, millî egemenliğin temsilcisidir.

«Egemenlik» ve «Millî Egemenlik kavramlarıyla ilgili bir genel açıklamalardan sonra Türkiye'de millî egemenliğin doğuşuna Büyük Önder Atatürk'ün bu konudaki görüş ve uygulamalarına değinmek gerekir.

Osmanlı Devletinde, devletin egemenlik sorunu teokratik şekilde düzenlenmişti. 1876'dan itibaren meşrutî bir devlet kurulmasına rağmen egemenlik yine ilahî kudrete ait görünüyordu. Bunu yeryüzünde Osmanlı hanedanından gelen halife sultan kullanmaktadır. 1876'da yürürlüğe giren Kanunî Esasiyenin getirdiği anlayışa göre, padişahın saltanatı Anayasadan kaynaklanmaktadır. Millet iradesine yine önem verilmiyordu. Bir yasama organı kurulmuştu. Bu yasama organı Meclisi Umumî; iki meclisli bir yasama organı idi. Meclislerden biri Heyeti Mebusan; seçim yoluyla kurulmuştu. İkinci Meclis ise Heyetî Ayân, padişahın tayin ettiği kimselerden meydana gelen meclisti, bu meclis bağımsız değildi, padişahın iradesini yansıtmakla kalıyordu. 1877 yılında kurulan ilk parlamento ise - 1878 yılında kapatılmıştır - 30 yıl sonra 1908 yılında kurulan ikinci parlamento süresince «Millî Egemenlik» kavramına yer verilmemiş, millet söz sahibi de olamamıştır.

«Millî Egemenlik» kavramı Anayasa Hukukumuza ve parlamentomuza ilk defa 1921 Anayasası ile girmiş bulunmaktadır. Bu Anayasanın temelindeki anafikir, millî egemenlik ilkesidir. İlk defa milletin temsil edildiği bu Meclis ise 1920'nin 23 Nisanında toplanmış bulunuyordu. Atatürk, giriştiği çetin mücadelenin başında dayanacağı fikirleri çok iyi oluşturmuştu. Samsun'a çıktıktan üç gün sonra İstanbul'da Sadaret makamına gönderdiği raporda, «Millet yekvücut olup, egemenlik esasına, Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir.» diyerek, milletin birleşme arzusunu, egemenlik isteğini vurgulamıştır. Bu rapordan bir ay sonra 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimini yayınlamıştır. Burada «Milletin istiklalini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır.» sözünde millî egemenlik inancının açık bir ifadesini görüyoruz.

Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden üç gün sonra mülkî, askerî makamlara Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasını öngören bildirisini gönderir. Nutukta anlattığına göre, bildirinin ilk taslağında «Meclisi Müessisan» (Kurucu Meclis) deyimini kullandığını ve bunun gerekçesini açıklar: «Maksadım toplanacak Meclisin rejimi değiştirmek yetkisi ile ilk anda donatılmış olmasını sağlamaktı, fakat bu deyimin kullanılmasındaki amacı, gerektirdiği ölçüde açıklayamayacağım için veya açıklamak istemediğim için Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine selahiyeti fevkalâdeye malik bir Meclis (Olağanüstü yetkilere sahip olan bir Meclis) deyimini kullanmakla yetindim.»

22 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin toplanmasından bir gün önce yayınladığı acele bir telgraf tamiminde, Mustafa Kemal Paşa şöyle demiştir; «Büyük Millet Meclisinin açılacağı 23 Nisan gününden itibaren, bütün mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin başvuracağı yer, Büyük Millet Meclisidir.» Böylece millet adına egemenliği kullanacak makamı belli etmiştir.

24 Nisan 1920 günü Meclis, millet iradesini temsil ettiğini resmî bir metinle belgelemek ister. Atatürk'ün imzasını taşıyan önerge Büyük Millet Meclisinde onaylanarak şu esasları ülkeye ve dünyaya ilan eder:

Mecliste toplanan millet iradesini, bilfiil vatanın kaderine el koymuş olarak tanımak esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde hiç bir kuvvet mevcut değildir. Yasama ve yürütme yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanmıştır. Meclisten seçilecek, vekalet verilecek bir kurul, hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Atatürk, bıkıp usanmadan millet egemenliği ilkesini kafalara ve yüreklere yerleştirmeye çalışmıştır. Atatürk, «Hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası millî egemenliktir. Milletler kendi egemenliklerini mutlaka ellerinde tutmak mecburiyetindedirler. Şimdiye kadar milletimizin başına gelen bütün felaketler, kendi talih ve kaderini, başka birisinin eline terk etmesinden kaynaklanmıştır. Bu kadar acı tecrübeler geçiren milletin egemenliğini bir kişiye vermesi kesinlikle mümkün olmayacaktır. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ve milletin kalacaktır.» demiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş bir toplum ve çağdaş bir devlete yakışan yönetim biçiminin ancak millî egemenliğe dayanan bir sistem olduğunu her fırsatta açıklamıştır. Saltanatın kaldırılmasıy-

la ilgili Büyük Millet Meclisi görüşmeleri sırasında söylediği şu sözler, bunun en güzel ifadesidir: «Cihan tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı Devleti tesis eden ve bunların hepsini hadiselerde tecrübe eyleyen Türk Milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek, bütün felaketlerin karşısında doğuştan taşıdığı kabiliyet ve kudret ile yerini aldı. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve egemenliği bir şahsa değil bütün fertleri tarafından seçilmiş vekillerden meydana gelen bir yüce Mecliste temsil etti. İşte o Meclis, Yüce Meclisimizdir.» Saltanatın Kaldırılması Hakkındaki Kanun Tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi karma komisyonunda görüşülürken, bazı hocaların, hilafet ile saltanatın ayrılmayacağı fikrini ileri sürerek, engellemeye çalışmaları karşısında, Atatürk, etkili bir konuşma yaparak, «Hâkimiyet ve saltanatın hiç kimse tarafından, hiç kimseye, ilim icabıdır diyerek münazara ile, münakaşa ile verilmediğini, kuvvetle, kudretle ve zorla alındığını, Osmanlıların Türk Milletinin egemenliğini böyle aldığını; şimdi de yapılmış olanın Türk Milletinin, kendi egemenliğini, Osmanlıdan zorla geri alması olduğunu» söylüyor ve devamla «Bu behemehal olacaktır. Burada toplananlar Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikat usulü dairesince ifade olunacaktır, fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.» şeklindeki ifadesiyle bu konudaki kararlılığını ve inancını açık bir dille ortaya koymuş oluyordu.

Büyük Önder Atatürk, milletin kendi egemenliğine artık sahip çıktığını ve bundan böyle sahip çıkacağına yürekten inanıyor ve bu inancını 16 Ocak 1923'de İstanbul'da basın mensuplarına, «Hadiseler ve tarihî tecrübelerimiz, bize, milleti, koyun sürüsü halinde, keyfî arzu ve ihtirasların ve hiç bir suretle tatmin edilemeyen menfatların elde edildişine sürüklemekle, mahvına yol açar mahiyette düşünen idare tarzlarının artık memleketimizde tatbik yeri kalmadığını göstermiştir. Millet egemenliğini değil, egemenliğin bir zerresini dahi başkasına bırakmanın sebep olabileceği felaketin, yok olmanın, hüsranın elemini her an kalbinde ve vicdanında hissetmektedir.» şeklinde bir açıklamada bulunarak bu yöndeki düşünce ve fikirlerini açık bir dille ortaya koymuştur.

Sözlerime böylece Atatürkümüzün bu konudaki düşünceleri ile son vermek istiyorum. Teşekkür ederim.

Saygılarımla.

BAŞKAN — Sayın Müdürümüze teşekkürlerimizi sunarız.

Konuşma sırası Sayın Doçent Doktor Durmuş Tezcan'dadır; kendileri, «Adlî Kapitülasyonlardan Millî Egemenliğe» adlı bildirisini sunacaklardır efendim.

Buyurun Sayın Tezcan.

Doç. Dr. Durmuş TEZCAN (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi) — Teşekkür ederim Sayın Rektörüm.

Sayın Başkanvekili, Sayın Vali, Değerli Konuklar,

Uluslararası düzeyde bağımsızlık, ulusal düzeyde egemenlik şeklinde kendini gösteren devletin üstün emretme ayrıcalığı, Uluslararası Hukuktan doğan bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Bu kısıtlamalardan bir kısmı, bütün ülkelerin ortak yararına olduğu için varlıklarını çok eski tarihlerden beri sürdüregelmişlerdir. Bir kısmı ise, tarihin belli dönemlerinde, belli amaçlara hizmet için konulmuş, zamanla yozlaştırılmaları sonucu son bulmuştur. Birinci türe örnek olarak diplomatik yargı bağışıklıklarını, ikinci türe ise, kapitülasyonları verebiliriz.

Adlî kapitülasyonlardan millî egemenliğe geçiş sürecini anlatmadan önce, günümüz dünyasından bir duruma değinmek istiyorum: Bugün dünya gittikçe küçülüyor: Benelüks Ekonomik Topluluğunu oluşturan Belçika, Hollanda (Nederland) ve Lüksemburg ülkeleri arasında ilişkiler, o kadar artmışki, adeta aralarındaki iç sınırlar kalkmış, bir ülkeden diğerine, sınırda kırmızı lamba yanmadığı takdirde, 60 km. hızla geçilebildiği, gümrük memurlarının bir kaçakçıyı diğer ülke topraklarında takip etmek ve gerektiğinde silah kullanmak imkânına sahip olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Tekniğin ilerlemesi, hızlı trenlerin uçaklarla yarışır hale gelmesi sebebiyle mesela Belçika'dan Almanya'ya, Almanya'dan Belçika'ya giden trenlerde, gümrük ve güvenlik görevlileri, kontrollerine diğer ülkenin son istasyonundan itibaren başlamakta, yabancı ülke toprağı üzerinde iken bile, suç tespiti yapabilmektedir. Diğer Avrupa ülkeleri arasında da, benzeri ortak tren istasyonları uygulaması mevcut bulunmaktadır. İşte Avrupa birliğine doğru hızlı adımlar atıldığı bir dönemde, Avrupa Topluluklarına tam üyelik başvurusu yapmakta olduğumuz şu sıralarda, geçmişte uygulamalara temel teşkil etmiş bir konuyu irdelemek, atacağımız adımları daha sıhhatli atmamıza vesile teşkil edeceği için, özellikle kapitülasyonlar konusunu seçerek, kapitülasyonlardan millî egemenliğe bakış açımızı belirlemenin yararlı olacağını düşündüm.

Kapitülasyonların tarihçesine bakıldığında, başlangıçta bunların yasaların kişiselliği ilkesine bağlı olarak doğup, ticaret serbestisiyle pek çok ülkeye yayıldığı görülmektedir. Kapitülasyon sözcüğü ayrıcalıklar rejimini ifade ettiği kadar, bazen bir şehrin teslim olması anlamına da gelmektedir. Fakat asıl kullanıldığı şekli, ilk anlamını oluşturan ayrıcalıklar rejimidir.

Kapitülasyonlar rejimi, çok eski tarihlerden beri mevcuttur: Eski Mısır'da Yunan kolonilerine tanındığını, daha sonraları Finike'de, Kartaca'da, Bizans, Osmanlı ve Çin İmparatorluklarında Avrupalılara bazı ayrıcalıklar verildiğini görüyoruz.

Osmanlılarda kapitülasyonlar konusuna gelince, Bizans İmparatorluğu tarafından ticaret serbestisi çerçevesinde Venediklilere ve Cenevizlilere tanınan kapitülasyonların 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyla birlikte Fatih Sultan Mehmet tarafından da geçerli sayılıp varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu tür dar kapsamlı kapitülasyonlardan, geniş kapsamlı kapitülasyonlara ise, Osmanlı'nın en güçlü olduğu yükseliş devrinde geçildiği gözlenmektedir. Gerçekten 1536 yılında, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, İstanbul'a gelen Fransız Sefiri Jean de la Forest ile zamanın sadrazamı İbrahim Paşa arasında aktedilen kapitülasyonlar antlaşması, bunun ilk geniş kapsamlı örneğini oluşturur. Bu anlaşma ile sağlanan ayrıcalıklardan, sekiz ay içinde onaylamaları şartıyla, Papa'nın, İskoçya Kralının ve İngiltere Kralının da yararlanabileceği belirtiliyordu. Başlangıçta her padişahın hükümranlığı süresince geçerli sayılan ve sürekli yenilenen kapitülasyonlar rejimi, 1740'dan itibaren, daha sonraki tahta çıkacak padişahları da bağlayacak bir esasa sokulmuştur. Benzeri düzenlemeler, 1580 tarihinde İngilizlere tanınmış, bu antlaşma, 1838'de Balta Limanı Antlaşmasıyla en geniş şekline ulaşmıştır. 1612'de Hollanda'nın kendi adına Osmanlı Devletinden kapitülasyonlar elde ettiğini, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşmasında yer alan en ziyade müsaadeye mazhar (en çok gözetilen) millet kaydı ile Rusya'nın kapitülasyonlara sahip olduğunu, 1718 de Pasarofça Antlaşmasıyla Avusturya - Macaristan İmparatorluğuna, 1740'dan iki Sicilya Krallığına, 1761'de Prusya ile 1783'de İspanya'ya 1830'da Amerika Birleşik Devletleri'ne, 1838'de Belçika'ya ve ayrıca en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı çerçevesinde, Portekiz ve İskandinav ülkelerine de kapitülasyonlar rejiminin tanındığını görüyoruz. Görülüyor ki, Osmanlı kapitülasyonları, Osmanlı topraklarında batılı ülkelere tanınan bir ayrıcalıklar rejimidir.

İçinde ticarî, iktisadî, hukukî birtakım ayrıcalıklar bulunmaktadır.

Osmanlının Kanunî Sultan dönemi gibi en güçlü olduğu dönemlerde en geniş şekliyle tanınmaya başlayan bu ayrıcalıkların gerekçeleri nelerdir?

Kanaatimizce Osmanlı Devletinin batılı ülkeler yararına kapitülasyonlar rejimini kabul edişinin birçok sebepleri vardır. Bunların en başında tarihi neden gelir. Kapitülasyonların çok eski bir geçmişi olması, yasaları kişiselliği ilkesine dayanması ve bunun Osmanlının teokratik yapısına ters düşmemesi, Osmanlıda bu geleneğe uyulmasında bir sakınca görülmemesine yol açmıştır. Aslında mülkî devletin kurulmasıyla Avrupada mülkilik prensibi benimsenip, millî egemenlik doğrultusunda her türlü yetki merkezi hükümet tarafından kullanılıp düzenlenmiş ise de, Avrupalı ülkeler yurt dışı ile ilişkilerini yasaların kişiselliği ilkesi doğrultusunda sürdürmeye ve vatandaşlarını yurt dışında da izlemeye devam etmişlerdir. Bu düşüncenin en belirgin örneğini de kapitülasyonlar rejimi oluşturmuştur.

Osmanlılarda kapitülasyonların tanınmasında, ticaret serbestisi yoluyla vergi gelirleri sağlamak düşüncesi de önemli bir rol oynamıştır. Oysa millî sanayi baltalandığı ve ülke bir açık pazar haline geldiği için, bu düşüncenin yanlışlığı uzun vadede kendini ispatlamıştır.

Bir üçüncü sebep, Avrupa'da dostlar kazanmak, batı devletlerinin birleşerek Osmanlıya saldırmasının önüne geçmek düşüncesidir. Üstelik kapitülasyonlar, İslam Hukukuna da ters düşmemektedir. İslam Hukukuna göre, İslamla barış içinde yaşamayı kabul eden diğer kitabî dinlerin mensuplarına kendi din kurallarının uygulanmasında sakınca yoktur. Bunlara müstemin denilmektedir. Kapitülasyonlar, müstemin sayılan devletlerin vatandaşlarına ve korumaları altına aldıkları kişilere (beratlilerine) sadece bu sıfatlarından ötürü tanınan bir ayrıcalıklar rejimi idi. Bu şekliyle kapitülasyonlar, zaman içinde, Osmanlı Devletinin dış ilişkilerine temel olmuş, devletin çöküş döneminde hızla yozlaşmış ve Lozan Barış Antlaşmasıyla 1923'de, «Tarafeyni Aliyeni Akideyn, Türkiye'de kapitülasyonların kaffei nukatı nazardan tamamen ilgasını, her biri kendine taalluku cihetinden kabul ettiklerini beyan ederler» (Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi yönünden, Türkiye'de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını kabul ettiklerini bildirirler) sözleriyle tarihe karışmıştır. (md. 28).

Kapitülasyonlar rejimi içinde, adlî kapitülasyonlara ağırlık vermem söz konusu olduğu için, özellikle kapitülasyonların adlî ko-

nularda neler içerdiğini açıklamakta fayda görüyorum. Kapitülasyonlardan yararlanan devlet vatandaşlarının (ya da beratlilerinin) davaları genel çerçevesiyle şu ayrıcalıkları içeriyordu;

— Aynı uyruklu yabancılar arasındaki ceza, hukuk ve ticaret davaları, ilgililerin Osmanlı toprakları üzerinde bulunan kendi konsolosluk mahkemelerinde görülürdü. Bu davaların konusunu teşkil eden olayların meydana geldiği Osmanlı Devletinin millî egemenliği bu davalar üzerinde gücünü göstermekten yoksun bırakılmıştır. Osmanlı topraklarındaki yabancı konsolosluklar güçlenmiş ve buralarda kendi vatandaşlarını yargılayacak konsolosluk mahkemeleri kurulmaya başlanmıştı. Batılı ülkeler, kendi ülke topraklarında meydana gelen olayları mülkilik prensibine göre kendi ülke mahkemelerinde yargılama esasını benimserlerken, konsolosluk mahkemeleri Osmanlı toprakları üzerinde meydana gelen olaylarla ilgili davaları yargılama yetkisini yasaların kişiselliği ilkesine dayandırıyorlardı.

— Ayrı uyruklu yabancılar arasındaki Osmanlı topraklarında ortaya çıkan cezaî, hukukî ve ticarî davalara gelince, bunlardan hukukî ve ticarî davaları, taraflar anlaşarak, sadece taraflardan birinin konsolosluk mahkemelerine götürebilecekleri gibi, anlaşma yoluyla, olayı Osmanlı mahkemelerinin önüne de getirebilirlerdi. Buna karşılık, Osmanlı toprakları üzerinde ayrı uyruklu yabancılar arasında işlenen suçlara ilişkin ceza davaları, sanığın uyruğunda ya da koruması altında bulunduğu devletin konsolosluk mahkemesinde görülürdü.

— Osmanlı Devleti veya vatandaşları ile kapitülasyonlardan yararlanan ülkeler mensubu yabancılar arasındaki davalara gelince: hukukî ve ticarî davalarda, kural olarak, Osmanlı mahkemeleri yetkiliydi. Fakat dava bedeli belli bir miktarı aşan (bin kuruşu) davalar, karma mahkemelerde görülürdü. Buna karşılık, taşınmaz mallara ilişkin davalar, Osmanlı mahkemelerinde, kişi hallerine ilişkin davalar (ahvali şahsiye davaları) ise, ilgilinin kendi konsolosluk mahkemesinde görülürdü. Buna karşılık, ceza davaları, Osmanlı mahkemelerinde kovuşturulurdu. Ancak, Belçikalılar Sultan II. Abdülhamit'e bir suikast düzenleyen Belçika uyruklu Joris davasında, A.B.D. ise, Suriye'de 1868'de devlet aleyhine bir adam öldürme suçu işleyen bir Amerikalı ile sarhoş bir Amerikalı gemicinin, 1877'de, bir Osmanlı vatandaşını, Osmanlı topraklarında öldürmesi olaylarında, mevcut kapitülasyonlar çerçevesinde, bu kişileri kendi konsolosluk mahkemelerinin yargılamaya yetkili olduğunu ileri sürmüşler ise de, bu iddialar, Osmanlı Devletince kabul edilme-

miştir. Öte yandan, Osmanlı ülkesinde, Osmanlı Devletine veya Osmanlı vatandaşına karşı suç işleyip, Osmanlı mahkemelerinde yargılanan yabancının yargılanması sırasında, yargılamanın başından sonuna, yabancının uyruğunda bulunduğu devlet konsolosluğu tercümanının (dragoman'ın) hazır bulunması ve tutanağa imza atma hakkına sahip olması söz konusuydu. Eğer dragoman gelmezse veya duruşmayı bırakıp giderse, dava olduğu gibi kalırdı. Bu bakımdan, Osmanlı mahkemeleri tarafından yapılan yargılamalarda da, kapitülasyonların tesiri mevcuttu ve dragoman marifetiyle yabancının yargılamasında Osmanlı mahkemeleri üzerinde yabancı devletler belirli bir etkinliğe sahipti.

— Kapitülasyonlardan yararlanan ülke uyruklularının Osmanlı topraklarında tutuklanması ancak kendi ülke konsolosluğu aracılığıyla gerçekleştirilebilirdi. Dragoman olmadıkça, bir yabancı sokakta bile tutuklanamazdı. Bu durum, kapitülasyonlar yoluyla, Osmanlı Devletinde millî egemenliğin, ne düzeyde sınırlamalara tabi tutulduğunu gözler önüne sermektedir.

Bunun da ötesinde, bazı ülkelere tanınan kapitülasyonlar, Osmanlı mahkemelerinde yargılanan ve mahkûm edilen yabancıların, aldıkları hürriyeti bağlayıcı cezaları, Osmanlı hapishaneleri yerine, kendi konsolosluk hapishanelerinde çekmelerine imkân veriyordu. Bu durum ise, yabancı sefaret ve konsolosluk binalarına extraterritorialité» (ülke dışılık) ilkesi doğrultusunda geniş ayrıcalıklar tanınan bir dönemde, kendi konsolosluğuna cezasını çekmek üzere teslim edilen yabancının, bu cezasını, hangi ölçüde çektiğini tespit etmeye imkân bırakmıyordu.

Sonuç olarak kapitülasyonlar ve bunların adlî konularda uygulaması, Osmanlı Devletinde millî egemenlik yönünden büyük sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar, yargıda eşitlik kuralını zedelerken, özellikle 19. yüzyılın ortalarında başlayarak kendisini «çöküş döneminde» daha da hissettiren «amaç saptırmaları»na da yol açmıştır. Adlî kapitülasyonlar başlıca iki yönde yozlaştırılmıştır. Bunlardan birincisi, vatandaşlık konusunda olmuştur. Kapitülasyonların batılı devlet uyruklularına sağladığı ayrıcalıkları gören Osmanlı vatandaşı gayrimüslümler, Osmanlı topraklarını terketmeksizin yabancı ülke uyruğuna geçme yolları aramışlar ve bunu bazı ülkelerin adeta teşvik etmesi sonucu bu uygulama yaygınlaşma temayülü göstermiştir. Engelhard isimli yazarın, «Turquie et le Tanzimat ou Histoire des Réformes» (Türkiye ve Tanzimat - Devleti Osmaniyenin Tarihi Islahatı) eserinde de belirttiği üzere, yabancılara tanınan

adlî kapitülasyonlardan yararlanmak için, Osmanlı vatandaşlığı yanında, kapitülasyonlara sahip ülkelerin vatandaşlığına geçen, bu yolla hem Osmanlı ülkesinde yaşamaya ve hem de «mahmi» (protégé) sıfatıyla kapitülasyonlardan yararlanarak, ticarî faaliyetlerine devam eden kimselerin sayısı hızla artmıştır. Öyle ki, 1841'li yıllarda, Odessa'ya on günlük bir gezi, Rus pasaportu elde edip, Rus mahmilliğine girmeye yeter hale gelmiştir.

İşte bu yüzden Osmanlıların vatandaşlıktan çıkmalarını sıkı kurallara bağlayan 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun 5. maddesi, Osmanlı vatandaşlığından çıkıp, başka bir devlet uyruğuna girmeyi, Padişahın iznine tabi kılmaktadır; şayet bu izin alınmadan başka bir devlet uyruğuna geçilmişse, bu yeni uyrukluk, Osmanlı Devletini bağlamaz. Söz konusu madde, bu hükmü şu sözlerle ifade etmektedir: «Tebaai Saltanat-ı Seniyeden mezunen tabiiyet-i Ecnebiyeye giren eşhas tebdili tabiiyyet ettikleri tarihten itibaren Ecnebi sıfatında tutulup haklarında ol veçhile muamele olunur. Fakat Devleti Aliyeden mezun olmaksızın tabiiyeti Ecnebiyeye girer ise, işbu tabiiyeti cedidesi keen lemyekûn ve kendisi kemakân tabaayı Devleti Aliyeden addolunup kaffei hususatta tebaai Devleti Aliye hakkında olan muamelelerin aynı icra kılınacaktır. Her halde tebaai Devleti Aliyeden bir şahsın terki tabiiyet etmesi mutlaka iradei seniye üzerine verilecek bir senede muallak olacaktır».

Bu kanun hükmü üzerine, kapitülasyonlardan yararlanan ülkelerden ve özellikle Rusya'dan büyük eleştiriler gelmiş ve söz konusu düzenlemenin insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırdığı ileri sürülmüştür. Zamanın sadrazamı Âlî Paşa, Osmanlı vatandaşlarının izinsiz yabancı vatandaşlığa geçişini, yasaklamanın gerekçesini, Selanikli avukat Máitre Salem'in bir Fransız hukuk dergisinde yayınlandığı biçimiyle şu şekilde açıklıyor: «İmparatorlukta oturan Osmanlı uyruklarının kendi Devletinin yasal yetkisinden kaçınmalarını önlemek amacıyla ve sadece bu gaye için kanun, vatandaşlık değiştirmede Sultanın önceden izninin alınmasını şart koşuyor. Gerçekten kişisel özgürlükten kaynaklanan hakları sınırlar görünen bu şartı koymaya ve bunu yürürlükte tutmaya Osmanlı Hükümeti kendisini yetkili görmektedir; fakat yabancılar, Türkiye'de kendilerini uygulanan hukuka tabi görmemeye devam ettikleri sürece maalesef başka bir seçenek yoktur.»

Görüldüğü üzere, imparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde tanınan kapitülasyonlar, çöküş döneminde, sadece yabancılara tanınan bir ayrıcalık olarak kalmamış, ülke toprakları üzerinde doğup

büyüyen ve orada yaşayan bir takım gayrimüslümlere de, diğer vatandaşlara nazaran ayrıcalık sağlar hale gelmiştir. Yani ülke nimetlerinden yararlanırken, Osmanlı vatandaşı, yargılanmaya gelince, yabancı ülke mahmisi olmak gibi çelişkiler ortaya çıkmıştır. Ülke toprakları üzerinde bulunan herkesin o ülke yasalarına tabi olmasının çok doğal hale geldiği 19. yüzyıl dünyasında, Tanzimat Fermanıyla başlayan batılılaşma harektlerine rağmen, kapitülasyonların devam etmesi ve bunun haksız bir yayılma temayülü göstermesi, kapitülasyonların yozlaştırılmasına tipik bir örnek oluşturmaktadır.

Kapitülasyonların amaçlarından saptırılmasının diğer bir örneğini de, Osmanlı mahkemelerinde mahkûm edilen yabancıların cezalarını kendi ülkelerinin konsolosluk hapishanelerinde çekmeleri oluşturur. Osmanlı mahkemelerince, Osmanlı Devletine veya Osmanlı vatandaşına karşı suç işlemesinden ötürü yargılanıp mahkûm edilen yabancılar, cezalarını kendi konsolosluk cezaevlerinde çekeceklerinden, bu cezalar çoğu zaman ilgili devletçe infaz edilmeyerek, adeta bu tür suç işleyen yabancılar cezasız bırakılıyordu. Mesela Avusturya - Macaristan İmpartorluğuna Pasarofça Antlaşmasıyla 1718'de sağlanan kapitülasyonlar, Osmanlı mahkemelerince mahkûm edilen Avusturya - Macaristan uyruklu kimselerin cezalarının konsolosluk hapishanelerinde infazı için, ilgili konsolosluklara teslimini öngörüyordu. Bu ülke konsolosları, özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru, konsoloslukta yer olmadığı gerekçesiyle hükümlü vatandaşlarını cezalarını çekmek üzere gemiyle Trieste'ye gönderiyorlardı. Trieste'deki İstinaf Mahkemesi, cezanın infazı sırasında Osmanlı yargı kararlarını, yargılanmanın yenilenmesi yoluyla gözden geçirip, çoğu zaman yabancı yargı kararını geçersiz sayarak mahkûmları serbest bırakıyordu. Bu uygulama, neredeyse kurala dönüşmüştü. Vatandaşla yabancı arasında eşitlik kuralını, vatandaş aleyhine bu denli bozan bu uygulama karşısında, Osmanlı devleti, diplomatik yoldan bu tür haksız uygulamaları önlemeye çalışmış ve «Avusturyalı Mücriminin İstanbul'da ise Hapishane-i Umumi'de, taşralarda ise Vilayet Merkez hapishanelerinde ikmali müddeti cezaiye etmelerine dair fi 9 Muharrem 95 (1295) tarihli tezkereyi yürürlüğe koymuştur.

İyi niyetle batılı ülke vatandaşlarına tanınan kapitülasyonlar, Osmanlının bilhassa son zamanlarında çok yozlaştırılmış ve bu yüzden Osmanlı devlet adamları, 1856 tarihli Paris Kongresinden başlayarak kapitülasyonların kaldırılması için sürekli çaba göstermişlerdir. Bu çabalar arasında, Bab-ı Ali tarafından İstanbul'daki yabancı sefaretlere gönderilein 7 Temmuz 1867 tarihli muhtıra

sayılabilir. Ayrıca, I. Dünya Savaşı fırsat bilinerek, 26 Ağustos 1914 tarihli padişah iradesiyle kapitülasyonlar kaldırılmak istenmiş ve bu durum, batılı devletlere, o yılın eylül ayı içerisinde birer nota ile bildirilmiş, 23 Şubat 1330 tarihli Memaliki Osmaniyede Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanunu Muvakkat (bu kanun ülkemizde 1982 tarihli ve 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesine kadar uygulanmıştır) ın 4. maddesiyle, Türkiye'de yabancıların Türk kanunlarına tabi olacakları belirtilmiştir. 1914'deki bu gayret, en başta, müttefikimiz olan Almanya tarafından bile olumlu karşılanmamıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşından yenik çıkınca, kapitülasyonları kaldırdığını ileri sürmesi güçleşmiştir. Bu yüzden, kapitülasyonların kaldırılması, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasının 28. maddesiyle gerçekleşebilmiştir.

Kapitülasyonların kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti açısından millî egemenlik üzerinde yer alacak bir ipoteğin çözülmesi anlamına gelmekte ve bu bakımdan Lozan Antlaşmasının en önemli başarılarından birini oluşturmaktadır.

Kapitülasyonlar kaldırılınca, Türkiye'nin, batılı ülkelerin sahip olduğu bir hukuk düzenine kavuşması için hiçbir engel kalmamıştır. Ben burada, vakit darlığı sebebiyle, Atatürk Türkiyesinde özellikle ceza hukuku açısından benimsenen sistemi açıklayarak, yeni sistemi bilgilerinize sunmak istiyorum. Yasaların kişiselliği, ilkesine dayalı kapitülasyonlar rejimi yerine, 1 Mart 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu ile mülkilik prensibi benimsenmiş, vatandaş ile yabancı arasında ayrım yapmaksızın, anılan kanunun 3. maddesinde «Türkiye'de suç işleyen kimse, Türk kanunlarına göre cezalandırılır...» hükmüne yer verilmiştir. Bu kurala, sırf bir ülkenin vatandaşı olmaktan kaynaklanan yargı ayrıcalığı şeklinde, kapitülasyonlardaki gibi, bir istisna getirilmemiştir. Bugün de Uluslararası Hukun karşılıklılık ve teamül kurallarından kaynaklanan ve genellikle bütün ülkelerde de geçerli sayılan diplomatik yargı bağışıklığı, konsolosluk yargı bağışıklığı gibi, bazı istisnalar mevcuttu. Ancak, bu tür ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlananlar, hem sayıca çok az ve hem de cezasız kalmamaktadırlar. Ayrıca bu uygulamalar tek yönlü değildir. Yani adlî kapitülasyonların sakıncalarını içermemektedirler. Buna rağmen, günümüzde bu tür diplomatik yargı bağışıklığına bile bazı sınırlamalar getirme eğilimi mevcuttur. Türk Ceza Kanunu mülkilik prensibi yanında, sanığa ve mağdura göre şahsilik, gerçeklik ve evrensel yetki pensiplerine de yer vermiştir. Bu prensipler, birçok ülke mevzuatında da yer almaktadır.

Kapitülasyonların Lozan Barış Antlaşmasıyla kaldırılmasından üç yıl sonra, 2 Ağustos 1926 gecesi Ege Denizi açık sularında, Midilli adasının 5 - 6 deniz mili açıklarında meydana gelen bir çarpma olayı, geçmişte Osmanlı topraklarında kapitülasyonlar sebebiyle sahip oldukları ayrıcalık ve bağışıklıkları yitiren yabancıların, artık genç Türkiye Cumhuriyetinde işledikleri suçlardan ötürü Türk yargısına tabi olmaları yanında, açık denizlerde meydana gelen çarpmalarda bile, mağdura göre şahsilik prensibi uyarınca, Türk mahkemelerinde yargılanabileceklerini ortaya koyması açısından ilginçtir. Bu olay, Bozkurt - Lotus olayıdır. Bu olayda, Türk bandıralı Bozkurt gemisi batmış ve 8 Türk gemici kaybolmuştur. Lotus isimli Fransız ticaret gemisi, kurtarabildiği birkaç Türk tayfa ve Bozkurt gemisinin kaptanıyla birlikte, ertesi günü, İstanbul'a gelmiş, her iki gemi kaptanı, kusur derecelerine göre, dikkatsizlik ve tedbirsizlikle 8 kişinin ölümüne sebebiyet vermekten mahkûm edilmişlerdir. Fransa, olayı sert bir şekilde protesto etmiş ve Fransız kaptan Desmons'un salıverilmesini istemiştir. Konu, taraflarca Lahey Daimi Adalet Divanına götürülmüş ve Divan 1927 tarihli kararıyla, kapitülasyonlar rejiminin artık tamamen kalkmış olduğunu ve Türk Adlî Makamlarının yetkisini bu olayda sınırlayan bir kuralın Uluslararası Hukukta mevcut olmadığını hüküm altına alarak, Türk tezini benimsemiştir. Gerçi bu alanda yapılan sözleşmeler, bu kuralı denizdeki çatmalar bakımından değiştirmiş ise de, Uluslararsı sözleşmelerle hüküm altına alınmayan diğer konularda mağdura göre şahsilik prensibi geçerliliğini sürdürmektedir. Bugün Fransa bile, Ceza Usul Kanununa, 1975 yılında bu yönde bir madde eklemiş bulunmaktadır. Görülüyor ki, Atatürk döneminde millî egmenlik, hukuk reformları ile de korunmaya çalışılmış ve uluslararası içtihatların oluşmasına katkı sağlayacak düzenlemelere Türk hukukunda yer verilmiştir.

Acaba Atatürk dönemi sonrasında durum nedir? Ülkemizin yaptığı sözleşmeler incelendiğinde, Atatürk sonrası dönemde de, genellikle yöneticilerimiz geçmişin kapitülasyonlar sorununu unutmamış oldukları ve kapitülasyonların amacından saptırılarak Osmanlı Devletine verdiği zararları göz önüne aldıkları görülür. Aslında günümüzde meydana gelen teknolojik gelişmeler, bölgesel işbirliği ve Avrupanın birleşmesi yolunda atılan adımlar, kişi ve mal dolaşımı serbestisi gibi durumlar sebbiyle dünya değişiyor, bu bakımdan Türkiye de batılılaşma süreci içerisinde bu yeni dünyada yerini almak zorundadır. Bu zorunluluk ise, millî egemenlik kavramına bazı sınırlamalar getirecek bir görünüme sahiptir. Bu açı-

dan, özellikle Avrupa Toplulukları üyeliğine başvuru yaptığımız şu günlerde sistemi iyi anlamak ve oyunu sistemin kurallarına göre iyi oynayıp, başka bir görünüm altında kapitülasyonlar rejiminin yeniden hortlamasını önlemek zorundayız.

Atatürk sonrası dönemde Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde 1945'lerde açığa çıkan emelleri sebbiyle Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması İttifakına girmiştir. 1950 tarihli NATO Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Londra Antlaşmasına da Türkiye, böylece taraf olmuştur. Bu antlaşma, taraf ülkelerden bazılarının, diğer ülkeler üzerinde, askerî birliklerini konumlandırmaları halinde, bu birliklerin mensubu olan asker ve sivil kişilerin kabul eden ülke toprakları üzerinde işledikleri suçlardan bir kısmını gönderen ülke adlî makamlarının yargılamasını öngörmektedir. Bu durum zihinlerde yeni bir kapitülasyon çağrışımı yapabilir. Ancak bu uygulamanın NATO'ya taraf bütün ülkeler açısından geçerli olması ve öncelikli yargılama yetkisi konusunda çıkacak uyuşmazlıkları çözümleyecek ortak komisyonlara yer vermesi ve ayrıca uygulamada gönderen ülkece öncelikli yargılama hakkının çok az kullanılması, bu tür hallerde de yapılan yargılamanın safha ve sonucunun gönderen ülke tarafından kabul eden ülkeye bildirilmesi bu sakıncaları giderecek niteliktedir. Ayrıca NATO askerlerinin işledikleri suçların büyük kesimini tehlikeli surette araç kullanmak suçu oluşturmakta, bu suç ise 1981'de T.C.K.'nun 119. maddesinde yapılan değişiklikle «ön ödeme» kapsamına alındığından, hürriyeti bağlayıcı cezaya çarptırılma tehlikesi kalktığından, NATO makamlarınca (ve Amerikan Birlikleri için yetkili Amerikan Askerî Makamlarınca) öncelikli yargılama yetkisi kullanılmamaktadır.

Ülkemiz suçluların cezasız kalmaması ve aynı suçtan birden fazla cezaya çarptırılmaması gayeleri yanında suçluların ıslahı amacıyla özellikle Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan çalışmalara ve kabul edilen sözleşmelere katılmaktadır. Nitekim Ceza Kovuşturmalarının Aktarılması Hakkında Avrupa Sözleşmesi ile Ceza İlamlarının Milletlerarası Değeri Konusunda Avrupa Sözleşmesine taraf bulunmaktadır. Bu sözleşmelerle ülkede suç işleyen yabancının kovuşturulması, kendi ülkesine bırakılabilmekte veya verilen mahkûmiyet hükmünün infazı hükümlünün uyruğunda bulunduğu ülkeden istenebilmektedir. Bu tür istemlerde bulunma yetkisi suçun işlendiği ülkeye ait bulunmaktadır. Bu ülke dilerse bu imkânlardan yararlanabilecektir. Bu yönüyle ve karşılıklılık içermesi açısından bu sözleşmeler, Osmanlı kapitülasyonlarından büyük bir farklılığa sahiptirler. Suçluların geri verilmesi gibi pahalı bir yöntem yerine, suçlunun

bulunduğu ülkede yargılanmasına ve suç yeri ülkesinde daha önce yargılanmışsa bulunduğu son ülkede bu cezanın infazına imkân tanıyan bu sistem aynı zamanda suçluların topluma kazandırılması amacına da hizmet etmektedir.

Ceza yargılarının yerine getirilmesine ilişkin bir başka anlaşma 1979'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılmıştır. Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan sözleşmelerle paralellik arz eden bu anlaşma şu ana kadar sadece Amerikan uyruklular yararına uygulanmıştır. Ancak sözleşme, iki taraflıdır ve böyle bir uygulamayı suç yeri ülkesinin «isteyen devlet» sıfatıyla istemde bulunması şartına bağlamıştır. Bu açıdan bu sözleşmenin de Osmanlı kapitülasyonlarından farklı ve çağdaş bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Ancak uygulamada tek taraflı işleyen ve Amerikan vatandaşlarına Türkiye'de aldıkları ağır cezalardan kolayca sıyrılma imkânı sağlayan bir sözleşme haline dönüşmemesine Türk makamlarının özen göstermeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, aynı kurallar uyarınca Türkiye'de ağır cezalara çarptırılan Türklerle yabancılar arasında yabancıların kalan cezalarını kendi ülkelerinde çekmeleri sırasında tenfiz kararıyla ülkelerine vardıklarında az bir ceza ile kurtulmalarına, buna karşılık Türklerin uzun süre cezayı çekmeye devam etmelerine sebebiyet verilir. Bu bakımdan Türkiye'deki cezalar ya batı mevzuatlarında öngörülen cezalar düzeyine getirilmeli ya da tenfiz kararlarıyla yabancı ülkede miktarının çok fazla indirilmesi ihtimali bulunan hallerde bu kişileri kalan cezalarını ülkelerinde çekmek üzere kendi ülkelerine gönderme uygulamasından vazgeçilmelidir.

Ülkemiz, yurt dışında yaşayan Türklerin sayılarında meydana gelen artışlar sebebiyle ve hükümlülerin topluma yeniden kazandırılmasını artıracak bir sistem kurulması amacıyla aktettiği ikili ve çok taraflı sözleşmeler yanında 8.5.1984 günlü ve 3002 sayılı Kanunla Türk vatandaşları hakkında yabancı ülke mahkemelerinden ve yabancılar hakkında Türk mahkemelerinden verilen ceza mahkûmiyetlerinin infazına imkân sağlamıştır. Bu durum da, Osmanlı kapitülasyonları ile benzerlik taşımamaktadır. Uygulamada da kapitülasyonların doğurduğu sakıncaların doğmaması için, gerekli özen gösterilmektedir. Bu sonuncu kanun çerçevesinde Avusturya'dan bir takım Türk vatandaşlarınının kalan cezalarını Türkiye'de çekmek üzere getirilmeleri mümkün olmuştur. Federal Almanya ile de benzeri uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı kapitülasyonları, imparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde batılı ülkelere tanınmış olmasına karşın, Osmanlı Devletinin çöküş döneminde Osmanlı aleyhine işleyen bir ayrıcalıklar rejimi oluşturmuştur. Günümüzde kurulan ilişkilerde geçmişin bu acı tecrübesi unutulmamalı, bu konuda gereken önem ve duyarlılık sürekli gösterilmelidir. Ancak bu yapılırken günümüz şartları da gözden uzak tutulmamalıdır. Zira günümüzde ilişkiler karmaşık bir görünüm almıştır. Kısaca, Türkiye, ilişkilerinde, kapitülasyonların acı tecrübelerini unutmayıp, bundan yeterli dersi çıkarmaya özen gösterdikçe, ileriye dönük adımları daha sağlam atacaktır.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür eder, saygılar sunarım.

BAŞKAN — Sayın Tezcan'a teşekkürlerimizi sunarız.

Söz sırası, son konuşmacı Sayın Profesör Doktor Adnan Gülerman'dadır. Kendileri «Milletlerarası Sosyal Politikaların İlişkileri Açısından Millî Egemenlik» konusu üzerindeki bildirilerini sunacaklar.

Buyurun Sayın Gülerman.

Prof. Dr. Adnan GÜLERMAN (9 Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi) — Millî hâkimiyet, yani bir ülkenin insanlarının kendi kendilerini idare edebilme hak ve yetkisi Türkiye Cumhuriyetinin temel felsefelerinden birisi olmuştur.

Daha cumhuriyetin temellerinin atılmaya başladığı 1920'lerin ilk yıllarından bu yana yürürlüğe konulan bütün anayasalarımızda aynı felsefenin görülmesi bir rastlantı değil, samimî ve sürekli bir inancın belirtisidir.

Nitekim 21.1.1921 tarih ve 85 numaralı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 1 inci madesindeki «Hâkimiyet bilakayd-ü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir» hükmü cumhuriyetin ilanından 3 yıl kadar önce bile millî hâkimiyet görüşünün samimî bir biçimde ortaya konulduğunu göstermektedir.

Hele, o senelerde millî hâkimiyet prensiplerine dayalı devlet yapılarının henüz yaygınlık kazanamamış olması dikkate alınırsa, Türk Devleti kurucularının büyük bir ileri görüşe sahip oldukları gerçeğini de kabul etmek gerekecektir.

Yine aynı Kanunun 2 nci maddesinde «Büyük Millet» Meclisinin milletin yegâne ve hakikî mümessili olduğunun ve icra kuvveti ile teşrî selahiyetinin de bu Meclis de temerküz ve tecelli edeceğinin» yer alması millî hâkimiyet hakkının nasıl kullanılacağını açıklığa kavuşturmaktadır.

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sahip olduğu bu cumhuriyet öncesi Anayasadan sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve yaklaşık 3,5 yıl sonra da cumhuriyetin ilan edilmesi de Türk Devletinin gerçek anlamda bir millî hâkimiyet düşüncesi üzerine kurulduğunun ayrı bir işaretidir. Yani, önce Meclis açılmış, daha sonra da cumhuriyet ilan edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra, yeni ihtiyaçları karşılayacak olan bir anayasaya sahip olma düşüncesi 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı İkinci Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun yürürlüğe konulmasına sebep olmuştur. Bu Anayasanın 3 üncü ve 4 üncü maddeleri de 1921 Anayasanın millî hâkimiyet kavramından farklı bir kavramı ortaya koymamaktadır.

Böyle bir farklılığın görülmemesi de 1921 Anayasasındaki millî hâkimiyet görüş ve düşüncesinde hangi ölçülerde samimî ve bilinçli olunulduğunu ortaya koymaktadır.

Daha sonra, 1961 yılında yürürlüğe konulan üçüncü ve 1982 yılında yürürlüğe konulan dördüncü anayasalarda da millî hâkimiyet kavramında herhangi bir değişiklik olmadığı, başka bir anlatımla 1921 Büyük Millet Meclisi Hükümeti dönemi Anayasasındaki millî hâkimiyet görüşünün samimiyet ve ciddiyetinin devam ettiği görülmektedir.

Türk insanı, özellikle çok partili demokrasiye 1946 yılında geçilmesinden bu yana kendi hür iradesiyle seçerek oluşturduğu meclisler yardımı ile yasama yetkisini millî hâkimiyetin gerçek manasına uygun bir biçimde kullanmaya başlamıştır.

Kendi hür idaresine dayalı olarak seçtiği meclise «Millet Meclisi» isminin verilmiş olması da millî hâkimiyet kavramına, müessesenin isminde bile dikkat ve itina gösterildiğinin bir belirtisi olmaktadır.

Geçmişte milletlerarası ilişkilerin çok sınırlı olduğu ve pek az konuda ilişki kurulabildiği dönemlerde, her ülke o dönemin yasal düzenleme anlayışına ve sadece kendi ihtiyacına uygun nitelikteki kanunlarını yürürlüğe koymuş ve genellikle bu düzenlemelerde başka ülkelerin neler yapmış oldukları ilgi alanı dışında bırakılmıştır.

Zaten, haberleşmenin çok zayıf olması, ticaret ve seyahat ilişkilerinin de aynı derecelerde düşüklüğü ekonomi, kültür, hukuk ve benzeri alanlarda bir içe dönük düzenlemeye gidilmesini tabiî kılmıştır. Ama, zamanla her alanda görülen gelişmeler sonucunda milletlerarası gelişmelerin de çeşit ve yoğunluk kazandığına şahit olmaktayız.

Bu durumda, ülkelerin iç düzenlemelerinin birbirinden farklı olması halinde, ilişkilerin sürdürülmesinde bazı zorluk ve engellerle karşılaşıldığı görülmüştür. Bilindiği gibi, bu halde ya ilişkiden vazgeçilecek veya bu zorluk ve engeller ortadan kaldırılarak normal bir ilişki ortamının doğması mümkün kılınacaktır.

Dış görünüşü itibariyle, uyumun sağlanabilmesi için iç düzenlemelerde gerekli değişikliklerin yapılması kolay zannedilirse de, ilk anda dikkati çekmeyen bazı «tabiî engel» olarak isimlendirilebilecek olan engeller kolay bir değişikliği de mümkün kılmamaktadır. Çünkü her ülkenin insanlarının birbirinden oldukça farklı ekonomik, sosyal, siyasî ve kültürel değer yargıları ve alışkanlıkları bulunmaktadır. Yüzlerce, hatta binlerce yıl bir arada yaşamış olmaktan kaynaklanan ve bir bakıma o insanların ruhuna sinmiş olan bu alışkanlıklarından bir anda sıyrılarak yeni bir düzenin ve yeni bir ortamın insanları olmasını beklemek ancak hayalcilik olacaktır.

Zaten, böyle bir uyum sağlama gayretine girildiği zaman kimin kime uyum sağlayacağı veya uyum sağlamak isteyenlerin hangi ortak noktada birleşmeleri gerektiği hususu da cevap arayan bir sorudur.

Orta çağda bu sorunun cevabını bulmak veya gereğini yerine getirmek oldukça kolay ve basittir. Sömürgeler ve güçsüzler, kuvvetli ülkelere her yönden tabi olmak veya ayak uydurmak zorunda idiler. Ama günümüzde durum tamamen değişik bir manzara göstermektedir. «Hak kuvvetlinindir» prensibi ortadan büyük ölçüde kalkmış, güçlü olma veya olmama kavramı bir yana itilerek milletler aynı saygınlığa ve haklara sahip bir değerlendirmeye kavuşmuşlardır.

Sosyal politika kavramının endüstri gelişmeleri sonucunda ortaya çıkması gerekçesi, bu kavramın ancak 19 uncu yüzyılda dünya kamuoyuna gelebilmesine sebep olmuştur.

19 uncu yüzyıl başından itibaren Kıta Avrupasındaki sanayileşmenin İngiltere'den başlayarak yayılması, sanayileşmeden kaynaklanan düzenlemelerin de aynı doğrultuda yayılmasının haklı bir gerekçesidir.

Ne var ki, yukarıda değindiğimiz içe dönük politika ve düzenlemeler henüz büyük ölçüde devam ettiğinden, her ülke kendi sosyal politika düzenlemelerini iç imkânlarının elverdiği ölçüde gerçekleştirmiş, başka ülkelerin ne yaptığı veya ne yapması gerektiği ile fazlaca ilgilenmemiştir.

1850'lerden sonra günün şart, imkân ve anlayışına iç sosyal politika düzenlemelerini yapmış olan ülkelerle bu düzenlemeyi henüz yapmamış olan ülkeler arasında, özellikle dış ticaret ilişkilerinde birincilerin zararına bir durumun ortaya çıkması sonucunda, bu birinci grup ülkeler iktisadî ve sınaî yapılarının bir dış etki ile zarar görmelerini önlemek amacıyla, ikinci grup ülkeleri; yani zayıf ülkeleri, onların da sosyal politika düzenlemelerini yapmaları yönünde teklifler vermeye, hatta zorlamaya başlamışlardır. Bu teklif vermeler ve zorlamalar hakkında bazı örnekler şunlardır:

— 1802 yılında İngiliz Çocukları Koruma Kanununun (Robert Peels Morals and Health Act) çıkartılması ve ekonomik hayatını bu kabil yüklerle baskı altında bulundurmayan memleketlerin milletlerarası rekabet alanında daha dayanıklı ve daha güçlü olabileceklerinin ileri sürülmesi.

— Robert Owen'in kendi fabrikasında çalışan işçiler için meydana getirdiği ekonomik ve sosyal yardım ve tesislerinin öteki kuruluş ve ülkelerce de incelenmesini ve benzerlerinin uygulanmasını istemesi.

— 1838 yılında Adolphe Blanqui'nin günlük çalışma süresinin, bütün sanayi ülkelerinin uyum göstermesi halinde 15 saatten 13 saate indirilebileceğini teklif etmesi.

— 1839 yılında Fridrich List'in, milletlerarası seviyede bir sosyal politika uyum ve düzenlemesinin yapılabilmesi için milletlerarası bir çalışma bürosunun kurulmasını teklif etmesi.

— 1840 yılında Daniel Legrand'ın, 1830 yılında Prusya'da uygulanmasına başlanılan ve sanayide çalıştırılan çocukları korumayı amaçlayan bir kanunun, millî mevzuat halinde bütün Orta Avrupa Bölgesine uygulanması gerektiğini teklif etmesi.

— 1850 yılında Prusya Kralı IV. Fridrich Wilhelm'in, bazı bakanlarını, işçilerin milletlerarası seviyede korunmasının sağlanması için İngiltere Hükümeti ile görüşmekle görevlendirmesi, bu çalışmada Fransa'nın da devreye sokulması çalışmalarının yapılması.

— 1880 yılında milletlerarası bir fabrika kanununun hazırlanması için İsviçre Hükümetine bir başvurunun yapılması ve bu teklifin tartışmaya sunulması.

— 1889 yılında İsviçre Hükümetinin bütün sanayi memleketlerini, bir fabrika kanunu çıkartılmasının görüşülmesi için sonuçsuz kalan bir toplantıya çağırması.

— Önce İsviçre'de toplanması düşünülen, ama siyasî otorite bakımından daha etkili olabileceği düşüncesi ile Alman İmparatoru Kayser Wilhelm tarafından çıkartılan 4 Şubat 1890 tarihli emirname ile Berlin'de milletlerarası bir konferans düzenlenerek maden ocaklarında çalışma şartlarının düzenlenmesi yanında, çalışan kadın ve çocukların çalışma şartlarının düzenlenmesinin görüşülmesi ve alınacak olan kararların uygulanması isteği.

— 1900 yılında Millerands başkanlığında emeğin kanun yoluyla korunmasını amaçlayan milletlerarası, ama özel statüde bir Milletlerarası Çalışma Bürosunun kurulması,

Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletlerarası Çalışma Teşiklatı (ILO), sosyal politika düzenlemelerinin artık milletlerarası sosyal politika haline geldiğinin önemli bir belirtisidir. Ama, bu husus İkinci Dünya Savaşından sonra hemen hiçbir ülkenin görmezlikten gelemeyeceği ölçülerde kesinlik ve etkinlik kazanır.

Philadelphia'da 26 ncı toplantısını yapan Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Konferansı bu teşkilatın gaye ve hedefleri ile, bu teşkilat üyelerinin sosyal politikalarının uyum sağlaması gereken prensiplerinin neler olması gerektiği hakkındaki beyannamesini 10 Mayıs 1944 tarihinde yayınlamıştır.

Bu beyannamede üye ülkelerin çalışma hayatı ile ilgili yasal düzenlemelerinde göz önünde bulundurulması uygun görülen başlıca ilkelerin ortaya konulmasının yanında ayrıca, «Milletlerarası Çalışma Teşkilatının statüsünde yazılı bulunup devamlı bir barışın ancak sosyal adalet esasına dayanılarak sağlanabileceğine dair olan beyanatın doğruluğunun tecrübe ile meydana çıktığına kanaat getiren konferans...» denilmekle Milletlerarası Çalışma Teşkilatının statüsünde «sosyal politika düzenlemeleri» ile «dünya barışı» arasında çok sıkı bir ilişki bulunduğuna da işaret edilmektedir.

1919 yılında yayınlanan ilk statüden sonra bazı değişiklikler yapılan Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Statüsünün «Mukaddime», yani önsöz kısmında «Dünyaya şamil ve devamlı bir barış, ancak sosyal adalet esası üzerine kurulabileceği cihetle;

Birçok şahıslar için adaletsizliği, sefaleti ve mahrumiyetleri mucip olacak çalışma şartları mevcut bulunduğu ve bunun ise dünya barışını ve ahengini tehlikeye koyacak şekilde bir memnunsuzluk husule getirdiği ve bu şartların... Bunlara benzer daha başka tedbirler bakımlarından islahı keyfiyeti ivedilik arz ettiği cihetle;

Gerçekten insanî olan bir çalışma usulünün herhangi bir millet tarafından kabul edilmemesi, kendi memleketlerinde çalışanların durumunu iyileştirmek arzu eden başka milletlerin gayretlerine engel teşkil ettiği cihetle;

Adalet ve insaniyet hisleri, aynı zamanda devamlı bir dünya barışını sağlamak arzusu ve bu mukaddimede belirtilen hedeflere ulaşmak gayesiyle hareket eden Yüksek Akit taraflar, Milletlerarası Çalışma Teşkilatının bu statüsünü tasvip ederler» denilmekle her üye ülkenin çalışma mevzuatının düzenlenmesinde bir taahhüt ve tasvip hareketi içinde bulundukları ortaya konulmaktadır.

Bu statünün 1 inci maddesinin 4 üncü bendinde «... üyenin hükümeti, Teşkilatın Statüsünden doğan vecibeleri kesin şekilde kabul ettiğini Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Bürosu Genel Müdürlüğüne bildirdiği zaman hüküm ifade eyleyecektir» denilmekle «vecibelerin kesin kabulü» gibi bir durumla üye ülkelerin karşı karşıya bulunduklarını, bu kabulün iç yasal düzenlemelere yön ve şekil vermede önemli bir gösterge olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Nitekim 1982 tarihli Anayasamızın 90 ıncı maddesinde «Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.» hükmü bu konuda önemli bir gösterge olmaktadır.

Keza, 1961 Anayasamızın 65 inci maddesinde de aynı hükmün yer almış olması, bu yönden uzun ömürlü bir geleneğin bulunduğunu göstermektedir.

Milletlerarası hukukun ve milletlerarası andlaşmaların bir ülkenin hukuk düzenlemeleri üzerindeki etkisi küçümsenemeyeceği gibi, abartmamak da gerekir.

Milletlerarası hukukda verilen söze veya atılan imzaya bağlı kalma temel ilkelerden biridir. Bu söz veya imza bir mutlak bağ-

layıcılık özelliğine sahip olmamakla birlikte, iyi niyetin ortaya konulması bakımından da çok önemli bir göstergedir.

Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Anayasasının 3 üncü maddesinin 1 inci bendine göre, «Üyelerin temsilcilerinin Genel Konferansı, ihtiyaç görüldükçe ve en az yılda bir defa toplanacaktır. Bu konferans, üyelerin her birinin dört murahhasından terekküp edecektir. Bunlardan ikisi hükümet murahhası olacak ve diğer ikisi mütekabilen, bir taraftan üyelerin her birine mensup işverenleri ve diğer taraftan işçileri temsil edecektir» hükmünün getirilmesi yanında, aynı Anayasanın 4 üncü maddesinin 1 inci bendinde de «Her murahhas, konferans görüşmelerine sunulan bütün meseleler hakkında şahsen oy vermek hakkına malik olacaktır.» hükmü de göz önünde bulundurduğu takdirde her üyeden Genel Konferansa katılan iki hükümet murahhasının Genel Konferansta ileri sürdükleri görüşleri ve kullandıkları oyları ile bir ölçüde hükümetlerini de bağladıkları görüşüne ulaşmak haksız değildir.

Nitekim, bir sosyal politikacı bu konuda «Üye devletler açısından ILO Sözleşmesinden etkilenme, daha sözleşmelerin taslak metinlerinin hazırlanması sırasında hükümetlerin görüşü alınırken başlar, sözleşmelerin onaylanmasından sonra bağlayıcı olarak devam eder. Üye devletler sözleşmeleri onaylamasalar bile onlardan etkilenirler» demekle bu görüşümüze katılmaktadır.

Mesela, 1935 tarihinde çıkartılan «Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması» isimli 35 numaralı ILO sözleşmesi Türkiye tarafından 9.6.1937 tarihinde ve 3229 sayısını alan bir kanun haline getirilmiş ve Atatürk'ün imzaladığı aşağıdaki iltihakname ile millî mevzuat haline gelmiştir.

İmzalanan bu sözleşmenin başlangıcında Atatürk'ün ifadesi şöyle:

«Türkiye Cumhuriyeti Milletlerarası İş Bürosu İdare Meclisi tarafından Cenevre'de bin dokuz yüz otuz beş senesi haziran ayının yirmi bir tarihinde (Yeraltı İşleri Mukavelesi «Kadınlar» 1935) adını taşıyan beynelmilel vesikaya iltihak edilmiştir.

İş bu iltihakname metni berveçhiatidir:

Manzurumuz olup tedkikimizden geçen salifülbeyan iltihakname Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 9 Haziran 1937 tarih ve 3229 numaralı Kanun ahkâmı mucibince tasdik ettik ve ediyoruz.

Beyan ediyoruz ki, mezkûr iltihakname ahkâmına kabili nakiz olmamak üzere riayet edilecektir.

Bu ifademizi tasdik için işbu vesikaları bilimza Riyaseticumhur mührü ile mühürleyerek verdik.

Bin dokuz yüz otuz sekiz senesi mart ayının dokuzuncu günü Ankara'da tanzim edilmiştir.

K. Atatürk»

Metin oldukça eski olduğu için, gençlerimizin hemen anlayacakları şekilde bir iki cümle ile ifade edeyim. «Geri dönmemek üzere bu sözleşmeyi imzalıyoruz. Kabulümüzdür. Attığımız imzaya sadığız, dönmeyeceğiz»

Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Konferansınca kabul edilip yürürlüğe konulan sözleşmelerin, her ülkenin meclislerince kabul edilen kanunlara göre yürürlüğe konulabilmeleri yönünden önemli farklılıkları bulunmaktadır.

Meclislerce kabul edilen kanunlar kısa bir süre sonra yürürlüğe konulduğu halde, Genel Konferansta kabul edilen bir sözleşmenin bir ülke tarafından yürürlüğe konulabilmesi, o sözleşmenin bu ülkenin meclisi tarafından kanun haline getirilmesi ile mümkündür.

Bir örnek vermek gerekirse, 29.10.1919 tarihinde kabul edilip 14.7.1921 tarihinde yürürlüğe konulan işsizlik konusundaki 2 numaralı sözleşme aradan yaklaşık 30 yıl geçtikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 16.2.1950 tarihinde onaylanıp yürürlüğe girebilmiştir. Kanun Numarası 5543.

ILO sözleşmelerinin millî kanunlar haline gelmesindeki bu tür süre farklılıkları her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasî bakımdan birbirinden önemli ölçüde farklarının bulunması ve hepsinin aynı anda ve eşdeğer şartlara uyum göstermesinin özellikle gelişmekte olan ülkelere önemli zararlar verebilmesindendir.

Böylece, her üye ülke söz konusu olan bir ILO sözleşmesini kendi bünyesinin elverişli duruma gelmesinden sonra meclislerinde bir kanun haline getirerek yürürlüğe koyabilecek serbestliğe sahiptir.

Nitekim, Türkiye, Milletlerarası Çalışma Teşkilatının çok eski üyelerinden birisi olmasına rağmen henüz ekonomik, sosyal ve siyasî bünyesini bazı ILO sözleşmelerini kanunlaştırıp uygulayacak hale getiremediğinden bu konuda yükümlü bir durumda da değildir.

İşsizlik sigortasına ait bir yasal düzenlemenin henüz Türkiye'de yapılmamış olması bu hususta bir örnek olarak verilebilir.

Ülkeler çoğu zaman sadece Milletlerarası Çalışma Teşkilatı gibi bir kuruluşun üyesi olmadıklarından, öteki milletlerarası üyeliklerinin de getirdiği yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin millî hâkimiyet ile bağdaşmasını da topluca dikkate almak zorundadırlar.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile önceki yıllardaki ilişkileri önce ekonomik yönüyle başlamış; ama 1987 yılının ilk aylarında tam üyelik için yapılan başvuru sonucunda yeni ve farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Henüz Avrupa Topluluğunun öteki üyeleri arasında bile siyasî bütünleşme tam anlamıyla sağlanamamıştır. Ama, gelecekte siyasî bütünleşmenin tamamlanması da beklenen bir olaydır.

Türkiye'nin tam üyeliğinin kabulü halinde, siyasî bütünleşmeye kadar ulaşacak bir gelişme ve değişmeden geçmesi de olayın özünde bulunmaktadır.

Bu takdirde öteki Avrupa Topluluğu üyeleri ile bir yasal düzenleme uyumuna gidilmesi kaçınılmaz olacaktır. Şüphe yok ki bu bütünleşmenin bir anda gerçekleşmesi de söz konusu değildir. Bu bütünleşme için de yılları alan bir uyum programının hazırlanması ve uygulanmaya konulması gerekir.

Millî hâkimiyet, hiçbir iç ve dış etki altında kalmaksızın, çok partili parlamenter demokrasi sistemi içinde Meclis üyelerinin seçimini yapmak, bu meclislerin yine aynı prensipler altında kanunları yapması, icra ve yargı organlarının yine aynı prensipler içinde ve bağımsız olarak görevlerini yerine getirmesi olarak kabul ettiğimizde, yukarıda sunmaya çalıştığımız hususlarda bu tarifin ruhuna ters düşecek olan bazı dış etkilerle karşılaşılacağını da görmekteyiz.

Bu takdirde hiçbir etkiyi kabul etmeyen ve milletlerarası bağlantıları olmayan bir millî hâkimiyet mi, yoksa milletlerarası bağlantıları ve bu bağlantıların bazı etkileri olan bir millî hâkimiyet mi daha uygundur sorusuna cevap aramak gerekmektedir.

Günümüz dünyasında, Birinci Dünya Savaşından bu yana, ülkelerin gittikçe yoğunlaşan bir milletlerarası ilişkiler ağı oluşturdukları ve bu ağ içindeki yerlerini aldıkları görülmektedir.

Doğruyu ve iyiyi bularak fertlerin iktisadî, siyasî ve sosyal refah ve mutluluklarını sağlamada milletlerarası işbirliği ve dayanışmanın önemli faydalar getirmesi halinde millî hâkimiyetin etki altında bulunduğunu söylemek de isabetsiz olmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 22 nci maddesi bu düşüncemizi destekleyen bir özelliğe sahiptir:

«Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zarurî olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, millî gayret ve milletlerarası işbirliği yolu ile ve her devletin teşkilatı ve kaynakları ile mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.» hükmü de ferdin ve toplumun refah ve mutluluğu için sadece millî değil milletlerarası dayanışma ve işbirliğinin gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

İktisadî bakımdan güçlü olmanın, siyasî bakımdan güçlü olmaya çok önemli ölçüde yardımcı ve destek olduğu göz önünde bulundurulursa, ekonomik ve sosyal güçlenmeye önem ve öncelik verilmesi gereği de ortaya çıkacaktır.

Milletlerarası sosyal politika ilişkileri ve dayanışmalarının önce iktisadî ve sosyal bünyeyi güçlendireceği noktasından hareket edildiği takdirde, sonunda siyasî bünyenin de güçleneceği ve millî hâkimiyeti tam manası ile kurabilecek ve koruyabilecek bir noktaya ulaşılacağı kanaatine ve inancına varılır.

O halde milletlerarası sosyal politika, millî hâkimiyeti zedeleyici veya zayıflatıcı nitelikte olmayıp, aksine milletlerarası bir dayanışma ve destekleme ortamının yaratılmasıyla millî hâkimiyeti kusursuz ve noksansız bir hale getirebilecek olan ilişkiler dizisidir.

Saygılar sunarım.

BAŞKAN — Sayın dinleyenler, Sayın Prof. Dr. Ergun Aybars, Sayın Yrd. Doç. Dr. Zerrin Toprak, Sayın Ercan Kabal, Sayın Doç. Dr. Durmuş Tezcan, Sayın Prof. Dr. Adnan Gülerman tarafından sunulan bildirileri büyük bir ilgi ile dinlemiş olduğunuz için bendeniz de hem kendilerine hem sizlere sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı arz ederim efendim.

Panelimiz burada sona ermiştir.